

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI
ȘI SPORTULUI
UNIVERSITATEA DIN ORADEA
FACULTATEA DE ISTORIE, RELAȚII
INTERNAȚIONALE, ȘTIINȚE POLITICE ȘI ȘTIINȚELE
COMUNICĂRII
DEPARTAMENTUL ISTORIE**

GORGOI MIHAIL-ION

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

„Antropologia spațiului în arhitectura populară”

**Conducător științific:
Prof. univ.dr. Barbu Ștefănescu**

ORADEA
2012

Antropologia spațiului în arhitectura populară românească

Introducere

Spațiul este o realitate concretă (știință), dar și un mit. Știința și mitul au exprimat două forme, oarecum complementare, de inteligibilitate: una căutată și cealaltă impusă¹. Aceeași funcție cognitivă – căutarea adevărilor profunde, a celor ascunse – apropie, încă o dată, mitul de știință². Mitul e o realitate diferită de fabulă sau legendă mai ales din cauza caracterului său veridic și nu fictiv³. Nu e vorba de ceva inventat de povestitor, ci realitatea unor fapte concrete, petrecute efectiv. El îndeplinește o funcție etiologică și relatează cum a apărut ceva, cum a devenit lumea ceea ce este⁴. Adună faptele, le aranjează, dezvăluie ascunzând și își propune să legitimeze o anumită situație, făcând-o ocupată de o vastă entitate socială.

Istoriografia pomenește adesea de *spațiul românesc*, fără a face referiri la ceea ce înseamnă sau ceea ce desemnează această sintagmă. Uneori este vorba doar de spațiul geografic, riguros delimitat de granițe pe hartă. Dar spațiul este și *altceva*, modelat estetic de oameni, conform unei anume mentalități și ideologii. În timpul campaniilor sociologice din perioada interbelică marele nostru etnolog Ernest Bernea a întrebat un țăran „ce e spațiul?”. Răspunsul a venit simplu: „În carte îi spune spațiu, dar noi îl știm loc: așa îi zice”⁵.

Spațiul în sine nu ajunge pentru a defini arhitectura, chiar dacă constituie esența ei. Istoria arhitecturii este, de fapt, istoria concepțiilor spațiale, iar a „judeca” arhitectura înseamnă a „judeca” spațiul interior al construcțiilor. Calitatea estetică a arhitecturii este condiționată de calitatea estetică a spațiului interior. „Cutia poate fi o capodoperă, dar valoarea ei nu trebuie confundată cu valoarea conținutului, care este spațiul”⁶.

Rămânând în același domeniu, al arhitecturii, amintim și opinia lui Cosma Jurov.

---

¹ Georges Gusdorf, *Mit*, p. 127

² Lucian Boia, *Pentru o teorie*, p. 41

³ Monique Segré, *Mituri*, p. 56

⁴ *Ibidem*

⁵ Am avut în vedere investigațiile făcute de Ernest Bernea în zone etnografice cu tradiție și publicate în lucrarea *Cadre ale gândirii populare românești*. Marele nostru etnolog a prezentat mărturii directe și edificatoare pentru gândirea omului din satul tradițional, precum cele pe care ne vom permite să le cităm în text. (Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 96)

⁶ *Ibidem.*, p. 15

Acesta afirma că „spațiul arhitectural este un gol delimitat de plinuri”⁷. Definiția exclude însă omul, principalul creator și beneficiar al spațiului construit.

Salvatore Vitale preciza că „în arhitectură spațiul, cu toate că își menține caracterul esențial de întindere pură, adică (de fapt) de gol, reușește într-o oarecare măsură să cucerească o aparență corporală și să se solidifice. Opera arhitecturală nu este numai ceva care trăiește în spațiu, dar care face ca spațiul să trăiască în interiorul ei”⁸.

Arhitectura este un organism artificial implantat într-un mediu natural, cu care trebuie să se armonizeze, atât funcțional, cât și estetic. Integrarea în mediul natural reprezintă și una dintre caracteristicile arhitecturii populare. Sunt incluse aici construcțiile destinate locuirii și anexele acestora, construcțiile comunitare religioase și civile și instalațiile tehnice.

Jean Piaget⁹ a disociat o triplă etajare ontogenetică în reprezentarea spațiului:

- reprezentare a unor grupuri de lucruri („raporturile topologice elementare”);
- coordonarea acestor date topologice fragmentare în „relații de ansamblu” sau „relații proiective elementare” („topologicul procedând din aproape în aproape, fără sistem de referință, în vreme ce proiectivul se referă la punctele de vedere coordonate”);
- spațiul euclidian „propriu-zis” (face să intervină similitudinea).

Lucian Blaga, pornind de la ideea că inconștientul posedă orizonturi proprii, afirmă existența în cultura populară românească a unei viziuni spațiale specifice care ia forma determinantă a „infinitului ondulat” – *spațiul mioritic*¹⁰.

Mircea Eliade a privit spațiul din punctul de vedere al istoriei religiilor. Astfel pentru omul religios există un *spațiu sacru* – puternic, semnificativ, și *alte spații* – neconsacrate, deci lipsite de structură, de consistență¹¹.

Traian Herseni vorbește, din perspectivă sociologică, de două segmente etno-sociale ale poporului român: unul pastoral și altul agrar, fiecare cu propria reprezentare a spațiului și timpului. Pentru păstor spațiul este lumea în care se mișcă – „lumea largă”, „lumea mare” – iar pentru plugar este lumea în care se află – stă sau lucrează¹².

---

⁷ Cosma Jurov, *Ce este arhitectura?*, p. 9

⁸ Salvatore Vitale, *L'Estetica* p. 28-31, apud: Bruno Zevi, *op. cit.*, p. 237

⁹ Jean Piaget, B. Inhelder, *La Représentation*, p. 531-565

¹⁰ Lucian Blaga, *Trilogia*, p. 17

¹¹ Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, p. 21

¹² Traian Herseni, *Probleme*, p. 180

Pentru țărănul român spațiul este o dimensiune de bază a existenței însăși, iar împreună cu timpul un dat fundamental al lumii sale. El poate privi, gândi și înțelege spațiul în mai multe moduri.

Văzut ca *loc* devine un spațiu de dimensiuni reduse¹³, cu care omul intră în contact permanent, în intimitatea lui desfășurându-și activitatea zilnică: „Pe locul ăla din holdă sau între mesteceni, sau pe locul ăla din munte”¹⁴.

Spațiul poate fi gândit și trăit ca *orizont*: „acolo unde se întâlnește cerul cu pământul”, putând avea atât un înțeles geografic cât și unul simbolic. Reprezentarea spațiului se ridică și la dimensiuni și sensuri cosmice – *cosmos*, care ar putea fi identificat cu tot ceea ce există. Suflul armoniei acestuia se resimte în diversele activități zilnice, în ceremoniile ciclului familial sau a celui calendaristic, în stilul caselor și interioarelor etc.

Pentru a exprima noțiunea de spațiu, în sfera sa cea mai largă, țărănul român folosește cuvântul *lume*. Ea este pământul și cerul, satul și lumea întregă, tot ceea ce există în realitatea obiectivă, materială și spirituală totodată. Prin urmare, acolo unde există ceva, există și spațiu, iar lumea înseamnă tot ce există. Nu se poate vorbi de o identitate a spațiului cu lumea, dar nici de o izolare sigură; cele două coexistă.

Având în vedere vastitatea unui asemenea subiect trebuie să ne concentrăm asupra spațiului pe care îl propunem pentru discuție – „lumea de aici” sau „lumea de dincolo” (alunecările spre „dincolo” făcându-se cu mare ușurință în gândirea satului tradițional). Dacă ne oprim asupra „lumii de aici” distingem un spațiu terestru și unul acvatic (de asemenea cu numeroase interdependențe). La rândul lui, spațiul terestru poate fi abordat din mai multe perspective: orizontul închis al propriei case; curțile feudale (boierești, domnești); țara/”împărăția” (diferențiată sau nu de cetate); „lumea toată” – tot ceea ce am amintit plus celelalte spații neîncadrate în vreo formă de organizare umană. De asemenea spațiul poate fi delimitat și în funcție de sex – un spațiu feminin și altul masculin, care pare a fi preponderent¹⁵.

---

¹³ Este vorba de perspectiva unui „loc înconjurător”, delimitat fiind în funcție de lucruri, direcții, fapte petrecute

¹⁴ Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 96

¹⁵ Georges Duby, *Evul mediu*, p. 5. Autorul vorbește de existența certă a unui *Ev mediu masculin* deoarece toate informațiile despre această perioadă provin de la bărbați „convinși de superioritatea sexului lor”. Însă, acestora se pare că le este frică de femei și „pentru a se liniști, le disprețuiesc”

În Dicționarul explicativ al limbii române¹⁶ se spune că spațiul este:

- formă obiectivă și universală a existenței materiei, inseparabilă de materie, care are aspectul unui întreg neîntrerupt cu trei dimensiuni și exprimă ordinea coexistenței obiectelor lumii reale, poziția, distanța, mărimea, forma, întinderea lor.
- mărime de puncte care prezintă anumite proprietăți.
- întinderea nemărginită care cuprinde corpuri cerești; văzduh; porțiuni de atmosferă; întinderea; locul care ne înconjoară.
- perspectivă vastă, orizont larg.
- loc, suprafață, întindere limitată.
- limitele între care se desfășoară o acțiune; cadru între două obiecte, distanță, interval.
- interval alb lăsat între cuvintele sau rândurile culese; interval între liniile unui portativ.
- interval de timp, răstimp.

Tot legende ne spun că Sfântul Ion este trimis de Dumnezeu „să măsoare pământul cu umbletul și cerul cu gândul”. Deci, orice spațiu se naște prin „pășire”. Măsurarea și pășirea se vor perpetua ritual în construcții ale oricărui spațiu. Vatra satului nu s-a stabilit niciodată la întâmplare – locul era marcat prin tragerea unei brazde, după rânduiele severe și de către inițiați. Era trasată „frontiera magică”¹⁷. Gabriel Liiceanu definea locuirea ca modalitate supremă de înfruntare a haosului, triumful omului asupra tenebrelor și a neantului.

Comunitatea sătească trebuia să se simtă în siguranță și astfel *hotarul satului* contura „cercul magic”, o stavilă în fața necunoscutului, a spațiului impur. La fel s-a ctitorit și cetatea Romei. Brazda a fost trasată de Romulus, îmbrăcat în veșminte sacerdotale, cu un plug cu brăzdar de aramă, tras de un taur și de o vacă de culoare albă. Bulgării de pământ răsturnați în afara graniței erau aruncați cu grijă în interiorul „incintei”, pentru ca nimic „sacru” să nu rămână în afara spațiului, de partea străinului. Intrările și ieșirile – porțile – erau locurile cu brazda întreruptă intenționat prin ridicarea brăzdarului¹⁸.

Nici casele nu se înălțau fără respectarea a numeroase precauții – se începea construcția „pe lună plină”, se puneau bani la temelie, „se lua locul în posesie”. Și riturile

---

¹⁶ *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 880

¹⁷ Paul H. Stahl, *L'organisation*, p. 151

¹⁸ Fustel de Coulanges, *Cetatea*, p. 194-195

de întemeiere a caselor se revendică tot din fondul străvechi al miturilor cosmogonice.

Termenul grecesc *éthos* înseamnă, alături de etică și locuință¹⁹. Așadar, spațiul poate fi „întemeiat” etic, poate fi „amenajat” pentru locuire, pentru adăpostire (condiții strict necesare ale locuirii), pentru a ne simți acasă. „Deosebirea fundamentală dintre adăpostire și locuire se reduce, până la urmă, la faptul că cea dintâi poate fi concepută ca *imitatio* a naturii, în vreme ce a doua aduce în spațiul naturii ceva nou. Adăpostirea potențează ingenios un «deja dat»: coroana deasă a unui copac, concavitățile unui perete stâncos, denivelările unei pajiști. Locuirea este radicalmente creatoare: ea se eliberează de datul conjunctural până la a-i impune propria legea ei proprie, distinctă de imanența «terenului»²⁰.

În mod constant, aproape banal, considerăm că pentru fiecare om există o funcționalitate universală a locuirii. În acest context, locuirea este percepută ca sedentarizare a unui câmp vizual, ca fixare civilizatoare a unei priveliști sau domesticire a unui peisaj în care utilul și agreabilul s-au combinat în proporții armonioase. „Acasă” ar fi, deci, transformarea lui *homo erectus* în *homo sapiens sapiens* care reușește să preschimbe datul cosmic într-o „cuprindere”, prin decupajul egocentric al proximității. Însă, omul este, obligatoriu, un *localnic* – un ocupant al unui loc, fundament al existenței și oglindă a sufletului.

Martin Heidegger scria într-un eseu că *a locui înseamnă a fi*. Așadar, a exista implică inserarea într-un spațiu, ocuparea coordonatelor unui loc. În limba germană, *bauen* are înțelesul de *a locui*, iar *bauen, baun, bhu* sunt formele ce au dat *ich bin, du bist* – *eu sunt, tu ești*. Corespondențe se găsesc și în limba greacă – *oikein, naiein, demein* au sensul de *durată, stabilitate*, sau în slava veche – *jiți, jivoiu* ce exprimă verbele *a locui* și *a fi viu*.

În greacă prin *oikos*, este desemnat *spațiul de locuit* sau *casa*. Nu este vorba de construcția în sine (numită *domus* sau *doma*), ci se referă la stabilitatea și ordinea în care se desfășoară actele fundamentale ale vieții. „Dintotdeauna casa a fost desemnată cu doi termeni grecești: *oikos* înseamnă grupul care locuiește și muncește în ea; *oikia* este clădirea. *Oikos* se definește ca spațiu și, totodată ca grup, precum și prin raporturile dintre

---

¹⁹ Andrei Pleșu, *Minima*, p. 25-26

²⁰ *Ibidem*, p. 28

ele”²¹.

Oiko-nomia a fost, inițial, nu știința contabilă, ci știința locuirii unui spațiu în conformitate cu anumite norme și după o anumită ordine. Se pare că grecii nu au un termen anume pentru spațiu, acesta fiind „un loc” (*topos, hora*).

Limba latină are termenul de *spatium* (considerat a fi preluat din grecescul *stadion* – incinta destinată jocurilor). *Spatium, spatii* are pe lângă înțelesul de întindere, distanță, hipodrom, cursă și pe acela de *preumblare, mărime*.

De cele mai multe ori bibliografia socio-istorică analizează casa din perspectivă etnografică, ceea ce înseamnă limitarea la descifrarea formelor exterioare ale elementelor constructive, tehnice și stilistice și a valorilor decorative. Astfel subiectul rămâne cantonat în limitele perceptibilității senzoriale. Analiza obiectuală obturează perspectiva fenomenologică, singura în măsură să descifreze procesiunea istorică a devenirii, diversificării tipologice și stilistice, a metaforelor și simbolurilor circumscrise de etimonul *casa*.

Casa necesită o abordare enciclopedică, interdisciplinară – arheologică, istorică, lingvistică, etnografică, artistică, sociologică, filosofică, religioasă, antropologică, arhitectonică, tehnică etc., singura în măsură să dea un răspuns adecvat.

Conform Dicționarului explicativ al limbii române, *casa*²²²³ este:

- clădire destinată pentru a servi de locuință omului;
- încăpere specială într-o clădire având o anumită destinație; cameră, odaie;
- totalitatea celor care locuiesc împreună; familie;
- dinastie; căsnicie; menaj;
- nume dat unor instituții, așezăminte, firme;
- cutie dreptunghiulară în care se păstrează literale, semnele tipografice de același fel;
- dulap sau lădiță din fier în care sunt ținute bani, hârtii de valoare etc.
- masă, pupitru, birou dintr-un magazin unde se achită costul cumpărăturilor;
- boală a vinurilor, pe care acesta o capătă când ajunge în contact cu aerul și care se caracterizează prin tulburare și prin schimbarea culorii.

---

²¹ Philipp Aries, Geroge Duby, *Istoria*, p. 280

²² DEX, p. 124

Într-o „poetică a spațiului”, *casa* este un semn, un simbol, un mit. Casa este povestea lui *acasă*, aceluia *acasă* a fiecăruia dintre noi. Casa este spațiul ce adăpostește sacrul și profanul, viața privată ferită de viața colectivă, odihna îndepărtată de teamă. Ființa umană nu poate fi concepută în afara unei case: *casa terestră* – clădire din pământ, lemn sau piatră în care arde, protector, focul sacru al familiei; *casa astrală* – prezintă configurația zodiacală proprie fiecărei nașteri; *casa sacrală* – biserica înlăuntrul căreia ruga sau ofranda votivă solemnizează gestul zilnic în numele sărbătorii și al pocăinței; *casa funerară* – punctul final al riturilor de trecere; *casa cerească* – casa Tatălui.

Știm că „o casă și o avere sunt moștenire de la părinți (...) și prin înțelepciune se ridică o casă și prin bună chibzuială se întărește (Pilde XIX, 14, XXIV, 13). Vechiul Testament ne descrie întâia casă – Paradisul. Neputând să depășească umanul, cuplul primordial trebuie să apuce calea exilului. Începe astfel căutarea spre accesarea la spațiul-matrice. Aceste itinerarii se fac, însă, pe orizontală. Jertfa Mântuitorului, trimis de Tatăl Creator în spațiul terestru, deschide Calea spre *acasă*.

Ce înseamnă *acasă*? *Acasă* este și conștiința structurantă a propriului sine, Cuvântul, în sine, este polisemic, cu înțelesuri stratificate sau convergente. *Acasă* este un adverb, provenit din latinescul *ad casa*. Înțelesul termenului se înscrie în aria semantică a cuvântului *casă*, cu toate nuanțele: domiciliu, punct central, teritoriu, dinastie, familie, gospodărie organizată.

Foarte des are semnificația de domiciliu, gospodărie: „Ipate își fură copilul din covățică și fuge cu dânsul *acasă*” sau „Nu știa sârmanul Harap Alb, ce-l așteaptă *acasă*” (Ion Creangă); „Socoteala de *acasă* nu se potrivește cu cea din târg”, „Lânoasă și lăptoasă/ Să vie devreme *acasă*”, „Pretutindeni e bine, dar *acasă* e mai bine”, „Ce folos că trag *acasă*?/ Că n-am nevastă frumoasă” (proverbe și zicători), „De ce m-ați dus de lângă voi?/ De ce m-ați dus de-*acasă*?/ Să fi rămas fecior la plug/ Să fi rămas *acasă*” (Octavian Goga).. *Acasă* este locul intimității: „Toate stau la locul lor:/ piatră, floare și ulcior,/ vatră și amnar și iască,/ Asta-i legea tuturor,/ Zări să-și facă din pridvor,/ să se simtă bine-*acasă*” (Lucian Blaga) precum și al educației: „îi lipsesc cei șapte ani de *acasă*”.

„A fi găsită *acasă*” este sinonim cu păstrarea integrității fecioriei. „A fi venit de-*acasă*” este calitatea de a te exprima/de a înțelege ceva foarte clar. „A nu-ți fi toți boii *acasă*” înseamnă a fi nemulțumit.

Antropologic, structura casei are drept centru vatra, asupra căreia veghează mama (*vestală a focului*). În jurul ei se strâng copiii și celelalte femei ale casei, iar în echilibru, în partea opusă vetrei sunt așezați tatăl și ceilalți bărbați. Camerele sunt repartizate funcțional: *odaia de dormit*, „*odaia curată*”, *tinda*, *acareturile*. Vatra, mai nou bucătăria, este locul în jurul căruia se iau deciziile importante, unde se discută, unde se primesc chiar și oaspeți.

SURSE DE INFORMARE

Se impune abordarea totalității surselor, izvoarelor și mijloacelor de investigație, capabile să contribuie la cunoașterea monografic-complexă.

- Analogia cu materialul arheologic (diacronică) sau cu materialul etnografic aparținând altor civilizații (sincronică) – una dintre primele metode de cunoaștere în cercetarea etnologică, a cărei valabilitate științifică se recunoaște numai în măsura evaluării faptelor în contextul istoric și etno-cultural;
- Izvoarele istorice scrise (documente de arhivă, memorii de călătorie, materiale epigrafice) constituie argumente care sprijină o încadrare cronologică riguroasă și permit reconstituirea contextului istoric, socio-economic și etnic;
- Documentele istoriei tehnice (scrise, grafice, fotografice) conțin informații indispensabile cunoașterii exacte a conținutului și nivelului tehnic al fiecărei epoci;
- Documentele lingvistice (vocabular tehnic, toponime, hidronime) reprezintă o sursă de cunoaștere excepțională, ce poate suplini de multe ori absența informației arheologice sau istorice și completează sensul celei etnografice. Interpretarea acestei categorii de documente trebuie să fie foarte riguroasă, deoarece un împrumut semantic nu dovedește, *ipso facto* un împrumut tehnologic;
- Documente ale istoriei artei (grafice, iconografice) și unele materiale aparținând științelor auxiliare (heraldice, cartografice) își aduc o contribuție substanțială la înțelegerea faptelor și fenomenelor de cultură populară.

EVOLUȚIA CONCEPȚIEI CU PRIVIRE LA SPAȚIUL ARHITECTURAL

1. Considerații generale

Despre pământul românesc au pomenit nenumăratele hrisoave ale cancelariilor domnești, filele cronicilor, relatările călătorilor străini, solilor sau peregrinilor aduși de cine știe ce împrejurări pe aceste meleaguri. Dar acestea sunt simple mențiuni pitorești ori însemnări răzlețe pierdute printre informațiile istorice, politice, militare sau confesionale. Adunate cu migală, analizate critic, pe cât posibil urmărite și comparate la autori diferiți, aceste notații conturează imaginea pământului românesc dintr-o perspectivă sumară. Țăranul român îl simte ca *sfântul pământ*, care îi trezește un sentiment „straniu de adorație și teamă”, care i-a modelat trupul și sufletul²⁴.

Cei mai mulți dintre călătorii străini privesc așezările din țările române din goana cailor, dornici să ajungă cât mai repede la destinație. Cele văzute nu-i încântă – li se pare că sunt „primitive și rustice”, iar locuitorii le apar fie „înapoiți” și „vrednici de plâns”, fie „vrednici de toată lauda”. Unele aspecte exterioare, ușor vizibile, sunt sesizate, dar adevăratele și profunde rosturi ale lumii românești cu care intră în contact se pare că nu au fost înțelese. Numai în aceste condiții putea ofițerul suedez Erasm Heinrich Schneider von Weismantel să noteze în Jurnalul său de campanie (1709-1714) că „țăranul se sinchisește prea puțin de casa lui și se mută în alt loc clădindu-și din nou o alta cu mâna lui (...) acolo unde vrea și când vrea și pe aceasta o părăsește din nou, după cum vrea, și de aceea se pot vedea puține sate pe șosele”²⁵.

Problema habitatului rural a fost și a rămas o componentă importantă a civilizației populare tradiționale. Scrutarea acestui univers poate aduce interesante deslușiri pentru justa înțelegere a istoriei, atât de complexe, a culturii și civilizație unui popor. Nu trebuie omis faptul că identitatea culturală se conservă și prin păstrarea formelor arhaice ale arhitecturii rurale.

În acest context, avem în vedere nu doar construcțiile propriu-zise, ci și o anume mentalitate ce a stat la baza organizării spațiului de locuit. Preocuparea de a evita intruziunile nefaste în perimetrul cosmizat și teama de necunoscut au fost întotdeauna

---

²⁴ Liviu Rebreanu, *Laudă*, p. 5

²⁵ *Călători străini despre Țările Române* vol. VIII. p. 350-351

elemente integratoare pentru comunitatea sătească.

Omul știe să „încadreze locuința în peisajul geografic, ferește casa de vânt și o orientează spre lumină și soare, optimizează distanța dintre locul de odihnă, locul de muncă, sursa de apă, drum, utilizează materialele de construcții locale”²⁶, dar are foarte mare atenție cu privire la elementele ce țin de credințe, rituri, practici magice etc.

Studierea așezărilor tradiționale s-a bucurat de o atenție deosebită din partea geografilor și etnografilor. Și unii și ceilalți au încercat tipologizarea acestor unități antropogeografice în funcție de factorii pe care i-au socotit esențiali.

În spațiul nostru etnocultural prefacerile pe care le-a înregistrat arhitectura populară în ultima jumătate de veac reflectă atitudinea oficialităților față de mediul rural. Colectivizarea forțată a agriculturii a constituit un prim impact, cu urmări dintre cele mai nefaste. Deposedarea oamenilor de pământuri, de animale și unelte a condus la părăgirea și dispariția acareturilor, la reorganizarea structurilor arhitectonice din gospodărie. Mutațiile au fost impuse și de micșorarea loturilor de pământ lăsate în folosință. Au dispărut, sub privirile neputincioase ale celor ce le păstrau cu grijă de generații, nu numai construcțiile anexe (grajduri, șuri, ocoale, pătule), ci și o serie de instalații tehnice populare (mori, pive, șteze, teascuri, oloinițe, căzării).

A urmat, apoi, „exodul” către oraș. Unii au plecat definitiv, abandonându-și puțina agoniseală ce le mai rămăsese. Alții au adoptat o soluție intermediară, ceea ce a determinat ivirea unei noi categorii sociale – țărani navetiști. Pentru aceștia „câștigul” obținut la oraș devine suportul material pentru refacerea caselor și schimbarea înfățișării gospodăriei. Au apărut, astfel, „construcții hibride” cu case și acareturi sub același acoperiș, cu pereți placați cu oglinzi sau „tablouri votive” etc. Casa țărănească devenea, treptat, „o marcă diferențiată între oamenii care lucrau la oraș și cei rămași în gospodăria colectivă”²⁷.

Legea sistematizării din anul 1974, pe lângă urmările negative, a constituit, în mod uimitor, un moment important pentru prezervarea satului tradițional – stopa demolările și construcțiile făcute la întâmplare. Se interziceau inovațiile agresive, ce nu se revendicau din spiritul tradiției, și erau salvate de la pieire construcțiile tradiționale, purtând însemnele originalității și ale specificului local.

Deși foarte greu încercat, satul contemporan nu și-a pierdut personalitatea. Casele vechi, construcțiile anexe, gardurile, fântânile cu cumpănă, troițele de la răscruci stau mărturie că civilizația rurală românească este o realitate contemporană. Analiza arhitecturii populare, în toată complexitatea sa, permite surprinderea elementelor ce țin de mentalitatea arhaică asupra locuirii. Într-un dialog permanent cu mediul înconjurător oamenii au știut că pot suplini, prin ingeniozitate și dragoste de frumos, lipsa mijloacelor tehnice adecvate.

---

²⁶ Ion Ghinoiu, Ofelia Văduva, *Tradiție*, p. 98

²⁷ Georgeta Stoica, *Satul*, p. 9

2. Spațiul funcțional

2.1. Gospodăria

Ion Vlăduțiu afirma: „gospodăria țărănească tradițională, atestată etnografic la finele veacului trecut și începutul secolului nostru (secolul XX, n.n.) a atins un mare grad de organizare, răspunzând în modul cel mai eficient necesităților gospodărești în condițiile zonale date”²⁸.

În timp ce satul formează cadrul de viață comunitar, gospodăria este locul de desfășurare a vieții familiale. Casa și curtea, prin puternicele sale rădăcini în sufletul țaranului român, sunt cele care îi asigură legătura cu strămoșii, și în același timp, îi permit practicarea ocupațiilor de zi cu zi. „Casa²⁹ are și ea locul ei, ca orice lucru. În băătura casei toate se fac parcă mai bine. Locul casei e loc bun, e loc ferit; orice-ai pune rodește, orice-ai face e mai frumos. Aceasta vine așa, din duhul strămoșilor”³⁰.

Curtea, asemeni satului, are statutul unui spațiu deschis privirilor, dar interzis *de facto* străinilor prin simpla prezență a unui gard. Locul împrejmuit reprezintă intimitatea asupra căruia fiecare este stăpânul absolut și pe care o prezintă doar anumitor persoane.

Ținând cont de amplasarea construcțiilor, distingem: gospodării având curțile dispuse pe laturi neregulate (de obicei, în satele răsfirate, unde trebuie avută în vedere configurația terenului) și gospodăriile în care curțile sunt organizate pe suprafețe regulate, geometrice. În ultimul caz, cel mai des întâlnite sunt următoarele moduri de organizare a curții: liniară, pe două laturi, în unghi, pe trei laturi, în ocol pe patru laturi, în ocol cu curți duble³¹.

Delimitarea gospodăriilor prin împrejuriri – din nuiele împletite, din răzlogi, din scânduri, din stuf sau trestie, din piatră – este o practică curentă în lumea românească, având ca scop inițial marcarea dimensiunilor unei proprietăți și apoi asigurarea securității acesteia. Însă, gardurile au, mai ales, menirea de a individualiza spațiul de locuit. Nu era nevoie ca un gard să fie foarte înalt, el trebuia doar *să existe* pentru a separa două locuri (două lumi) – *locul tău și locul vecinului*. „Da, sunt fel de fel de locuri. Un gard de te

---

²⁸ Ion Vlăduțiu, *Etnografia*, p. 143

²⁹ „Casa este un cuib (...). Cuibul înseamnă turme, copii, un cămin, adică simbolizează lumea familială, socială, economică”. (Mircea Eliade, *Sacrul și profanul* p. 159)

³⁰ Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 35

³¹ Valer Butură, *Etnografia*, p. 67-73

desparte, nu știi ce-i dincolo. Fiecare le știe pe ale lui”³².

Gardurile ajung să aibă aceeași semnificație cu a zidurilor ce împrejmuesc cetățile și orașele. În unele zone ale Podișului Central Moldovenesc apar garduri de nuiiele împletite de până la trei metri înălțime, având aspectul unor adevărate palisade. Tot aici trebuie menționate și „curțile cu ocol întărit” care apar ca niște cetăți de lemn în zona Bucovinei sau a Vrancei, Branului sau Țării Hațegului. Dar faptul că sunt confecționate din leături ascuțite la capăt sau din nuiiele împletite acoperite cu spini, ne permit să le considerăm ridicate și pentru a proteja gospodăria de venirea duhurilor rele, nu numai a hoților³³.

Originea gardului – un alt cerc magic cu valoare protectoare pentru microcosmosul din interior – poate fi căutată și în *brazda* ce se trasa la delimitarea vetrei satului. Evident, este un cerc magic cu totul specific în care atributele lui ies din cadrul realității obiective și intră în subiectiv, fiind legat de credințele cu substrat mitic. Folclorul românesc oferă prețioase vestigii care demonstrează remarcabilele proprietăți ale gardului: graniță de netrecut, având caracterul unei puternice forțe apotropaice, de care se sfârâma relele din afară și păzitor/protector sigur a tot ceea ce se află „înăuntru” său (casa cu familia dar și avuțiile din gospodărie).

Orice prejudiciu adus gardului produce o mare supărare stăpânului acelei gospodării. Distrugerea sau maltratarea lui de către colindători, în cazul unei primiri nepotrivite, afectează în cel mai înalt grad gazdele³⁴.

Accesul în incinta gospodăriei se face pe poartă – „cel dintâi element care solicită atenția vecinului, sătenilor mai departe, dar și a străinilor care străbat uneori satul”³⁵. Poarta este cea care asigură permanenta comunicare cu ulița satului, ea este drumul prin care viața familiei își depășește limitele și se integrează (în mod statornic și necesar) în ordinea economică și spirituală a celorlalte gospodării.

Poarta cu ornamentații îngrijite ajunge, câteodată, să „umilească” prin monumentalitate casa țărănească. Ea simbolizează „locul de trecere dintre două stări, dintre două lumi, dintre cunoscut și necunoscut, dintre lumină și întuneric, dintre bogăție

---

³² Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 34

³³ Mircea Eliade, *Imagini*, p. 46-48

³⁴ Petru Caraman, *Descolindatul*, p. 425

³⁵ Al. Dima, *Drăguș.*, p. 9

și sărăcie. Poarta se deschide spre mister (...). Poarta este o invitație spre un alt tărâm”³⁶.

Cei trei stâlpi ai porții, chiar dacă susțin sau nu un acoperiș, au siluete antropomorfe. În trecut, astfel de stâlpi apăreau pe toată lungimea gardului. Masivi sau simpli, înalți ori de dimensiuni mici, fasonați sau nu, cu capete rotunde, pătrate sau piramidale acești stâlpi aveau foarte precis conturat chipul uman. Paul Petrescu arăta că „în mentalitățile trecute, imaginea omului întruchipa pe înșiși strămoșii curții și ai casei, plecați din lumea aceasta, dar veghind cu strășnicie, nu numai din depărtările țării cerești, ci chiar de pe hotarul închipuit de împrejmuire al gospodăriei, la viața și averea descendenților lor”³⁷.

Pășind peste pragul porții, pătrundem din spațiul comunitar – satul – în spațiul familial. Avem, astfel, posibilitatea de a vedea un alt nivel de reprezentare al spațiului în viziunea țaranului român – curtea, frumos orânduită și bine îngrijită, ce are drept „centru” casa.

2.2. Locuința

Întreaga viață a omului se desfășoară, cel mai adesea, în ambianța unei singure locuințe. Casa este adăpostul momentelor cruciale ale oricărei existențe de la naștere și până la moarte, dar și a micilor evenimente de dimineața și până seara. Sensibilitatea acelora care au trăit între pereții ei a marcat generațiile următoare, după cum aspectul casei reflectă preferințele locatarilor.

Casa țărănească, „fiică a gliei”, a străbătut vremea și vremurile aproape neschimbată, permițându-ne să afirmăm: „actuala locuință rurală, legată de același pământ și recurgând la aceleași materiale trebuie să fie în multe cazuri analogă locuinței datând de la începuturile vieții”³⁸. Orice casă se construiește sau se reconstruiește după modele tradiționale, încercând să păstreze cât mai bine influența strămoșilor în spațiul familial: „Casa asta mică-i din bătrâni. Noi am făcut alta, da n-o dărâmam p-asta, că, vezi, e din bătrâni, din neam”³⁹.

---

³⁶ Jean Chevalier, Alain Gherbrant, *op. cit.*, p. 113

³⁷ Paul Petrescu, *Imaginea*, p. 11

³⁸ Philippe Ariès, Georges Duby (coord.), *Istoria*, p. 165

³⁹ Ernest Bernea, *op. cit.* p. 36

2.2.1. Mărturii documentare

Vechile noastre documente de cancelarie nu vorbesc despre locuințele țărănești. Rar se amintește anul înălțării unui monument religios sau se pomenește despre satul în care un anume boier își are casa, fără însă a-i scoate înfățișarea din umbră. Astfel, într-un suret din 8 aprilie 1478 se spune că „domnul Alexandru voievod au dat unui Tăvădar satul lui ce ieste pi Berheciu unde iaste casa lui”⁴⁰.

Nu ne sunt de mare folos nici detaliile ce apar în cronicile Țării Românești sau Țării Moldovei, deoarece aproape toate sunt privitoare la construcțiile domnești sau boierești. Unele informații, ceva mai nuanțate, se găsesc în descrierile călătorilor străini. Însă, înțelegerea lor nu este posibilă fără studierea rezultatelor descoperirilor arheologice sau cercetarea sociologică de teren a zonelor ce conservă tipuri arhaice⁴¹.

Pe teritoriul românesc, cele mai vechi urme de vetre de foc au fost descoperite în așezările de suprafață de la Mitoc, pe malul Prutului, datând din paleoliticul inferior⁴² și în cele de la Ripiceni-Izvor și în Valea Dârjovului, Argeș⁴³. Urmele de locuire în peșteri sunt atestate în paleoliticul mijlociu, la Baia de Fier, Boroșteni – Oltenia, Ohaba Ponor, Nandru, Peștera și Gura Cheii – Dobrogea⁴⁴.

De obicei, pentru perioada cea mai îndepărtată (paleolitic), întâlnită și la Curbură, așezările parțial cercetate apar foarte întinse, pe terasele superioare ale râurilor mari, de scurtă durată, temporare, luând forma platoului pe care au populat (dezvoltându-se pe aceste promontorii înalte, ocupându-le în întregime); rezultă, de aici, comunități mari, care au „trecut”, s-au „perindat” dintr-un loc în altul, în căutarea hranei și a vânatului ori s-au dezvoltat mai mult timp într-un loc, fiind purtătorii culturilor ulterioare.

Condițiile climatice foarte favorabile (sfârșitul Würm 2-3 și Würm 3 – climă caldă) au permis în cea mai mare parte dezvoltarea acestor comunități în aer liber, adăpostindu-se sub stâncile mari, în cazul unor dezlănțuiri ale naturii, putând coborî de pe aceste platouri la apă, sau adăpostindu-se în pădurile din apropiere, după hrană sau

---

⁴⁰ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, I, doc. Nr. 73. Asemenea mențiuni apar mai ales în actele de proprietate, în pasajele ce stabilesc hotarele moșiei

⁴¹ Paul H. Stahl, *Din istoricul*, p. 276

⁴² C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Le paléolithique*, p. 43-48

⁴³ C.S. Nicolăescu-Plopșor, I.N. Moroșanu, *Sur le commencement du paléolithique*, p. 8-31

⁴⁴ *Istoria României*, vol. I, p. 13

vânătoare, pentru lemne de foc (crengi) sau apărare.

Așezările parțial cercetate din paleolitic s-au dezvoltat pe cursul râului Putna; se cunosc cele de la Clipicești, Bârsești, Colacu – pe Milcov, sau cea de la Broșteni și de la Mănăstioara – Fitionești⁴⁵.

Pentru oamenii neoliticului, viața a continuat în limitele aceluiași cadre, o parte dintre aceștia populând teritoriile optime ale paleoliticului, alte comunități dezvoltându-se separat, în zone extinse pe promontorii drepte sau în pantă, înconjurată natural de ape (Vârteșcoiu) sau de alte platouri, sub forma unor cetățui apărute natural din toate părțile, oferind condiții pentru dezvoltare economică, socială și culturală.

Dacă nu întotdeauna oamenii preistorici dintr-o epocă sau alta au populat teritorii mai mari sau mai mici, un timp îndelungat sau scurt, cu siguranță, în zona analizată, cele mai multe dintre societățile existente au viețuit continuu și au evoluat în paralel cu societăți din epoca bronzului, sau chiar au conviețuit cu beneficii reciproce, unele căpătând caracteristici noi, altele dezvoltându-se în condiții proprii, specifice zonei, sub influența tuturor factorilor locali.

Așezările studiate pe teritoriul de la Curbura Carpaților, pentru perioada neoliticului (toate etapele sale), sunt de tipul celor deschise, de pe terasele mai înalte, sau pe marginile teraselor joase, grupate în zona de câmpie (cum s-a văzut), iar cele de pe terasele mai înalte, în zona de dealuri, au șanț de îngrădire. Acestea sunt cunoscute pentru cele din faza Bolintineanu, ale neoliticului mijlociu.

Locuințele sunt de tipul bordeielor, nemaiîntâlnindu-se în zona de la Curbură, locuințe de tipul colibă – semibordei⁴⁶, bordeie simple cu groapa ovală (alungite), adâncite (îngropate) și, în general, cu o singură vatră, simplă, amplasată în colțul opus intrării (Voetin – stațiune complexă), fiind tipul de „construcție” cel mai puțin expus forțelor naturii.

Locuințele–bordei apar semi-îngropate și de suprafață, rectangulare și/sau ovale, clădite unele din nuiiele cu lut, altele din pari, împletitură de nuiiele și lipitură de lut amestecat cu multe paie⁴⁷, având vatra simplă. Apar cantități de lipitură arsă, ceea ce

---

⁴⁵ *Mousaios*, vol. IV, partea I, Buzău, 1994, p. 7-30

⁴⁶ E. Comșa, *Despre descoperirile din epoca neolitică*, în *Vrancea*, vol. IV, p. 9-21

⁴⁷ E. Comșa, *op. cit.*, p. 18

indică folosirea lemnului în construcție, cu acoperiș în două ape, din trestie⁴⁸. Acestea sunt monocelulare, fără încheieturi în împletirea și construcția pereților.

Pentru neoliticul târziu, în zona de Curbură au fost identificate, pe baza fragmentelor ceramice descoperite, culturile Dan G. Teodoru, *Continuitatea*, p. 22-3al, pe terasele superioare ale râurilor și pâraurilor sub forma unor cetățui, cu o suprafață locuibilă redusă, dar fortificată natural și întărită cu șanț și val de apărare, constituind o fortăreață care se detașează prin aspectul său de celelalte terase (așezări) ce gravitează în preajma sa – punctul Cetățuia, Mănăstioara (com. Fitionești)⁴⁹. De obicei platourile din apropiere (construcțiile locuibile concentrându-se pe același platou) au fost rezervate, în cea mai mare parte, pentru a fi folosite ca necropole. Unele din așezările cercetate prezintă necropola în apropiere, pe aceeași terasă, iar altele pe terasa inferioară sau joasă sau pe promontorii învecinate.

Spre sfârșitul bronzului mijlociu și începutul celui târziu întâlnim situații în care locuințele construite nu mai apar pe cetățuia locuită, aceasta fiind „părăsită”, întemeindu-se o nouă așezare pe terenul vechilor locuitori care poate afecta, în același timp, necropola sau morminte ale acesteia⁵⁰. Tipurile de locuințe sunt cele de formă rectangulară, de dimensiuni mari, cu platformă, cât și cele săpate în pământ, în formă de clopot, cu partea superioară (centrală) mult boltită, dând aspectul unei emisfere. Unele aveau intrarea numai pe partea superioară, centrală, de forma unui puț – cercetările de la Coroteni⁵¹, iar altele erau prevăzute cu două intrări, una centrală (obișnuită) și alta laterală, în partea sudică, în formă de horn. Erau construite din lipitură de lut crud și podină, cu vetrele de foc folosite vreme îndelungată, ceea ce demonstrează existența unor locuințe cu o locuire în timp, sau construcții cu rolul unor lăcașe de cult construite special pentru aceste scopuri – Coroteni.

În epoca bronzului, pentru locuințele sprijinite pe un par interior, ce susținea bolta ascuțită a acoperișului, acesta apare modelat după forma podelelor (platformelor de susținere). Cadrul de prindere este construit din pari care susțineau acoperișul din trestie și între care se introduceau împletituri de nuiele lipite cu pământ (sistem paiantă) sau întăritură din argilă amestecată cu paie (sistem chirpici) la care se adaugă nisip, pietriș sau cioburi ceramice.

---

⁴⁸ *Ibidem*, p. 14

⁴⁹ V. Bobi, *Descoperiri*, p. 49

⁵⁰ M. Florescu, *Rituri*, p. 101

⁵¹ V. Bobi, *Descoperiri*, p. 51

Cele mai multe dintre locuințe sunt de aceleași dimensiuni, de unde rezultă o categorie omogenă de locuitori care au populat platoul de la Vârteșcoiu, fără a fi diferențiați după rangul lor social. Faptul că în cel de-al doilea nivel de locuire apare și o așezare aparținând feudalismului timpuriu (secolele XI-XIII) formată din locuințe de dimensiuni duble față de celelalte, dar la distanță mult mai mare, rezultă că așezarea preistorică descoperită a fost un nivel superior de dezvoltare economică și socială, apărut ulterior, exact pe același platou. Construcția apare din cărămidă, cu resturi de ceramică din epoca bronzului și a fierului, vase metalice din bronz, bucăți de lupă din fier (de mari dimensiuni), ceea ce indică existența unui atelier metalurgic în secolele X-XI.

Din materialul rezultat – chirpici, fragmente de vatră de foc, fragmente de podină, „căței” de vatră etc. – se poate trage concluzia că fenomenele naturale ce s-au succedat pe Valea Milcovului (eroziune, vânt, ploi, cutremure etc.) nu au contribuit într-o foarte mare măsură la distrugerea așezărilor preistorice, acestea fiind bine consolidate în construcție, chiar dacă nu întâlnim foarte mulți bolovani, pietre de dimensiuni mai mari, care puteau asigura „îngrădirea” și consolidarea construcției.

Locuințele tip bordei sau cele propriu-zise se păstrează până târziu, în cadrul unei așezări de suprafață și pentru secolul al XII-lea. Așezările sunt de tip „cenușar”, deschise, în aer liber, alcătuite din mai multe locuințe modeste, construite în general la suprafață, din material lemnos, amplasate în apropierea cetăților geto-dacice cu fortificații⁵² naturale sau cu puternice ziduri de piatră. Cetatea construită, deși era în principal loc de refugiu, putea avea și o locuire permanentă, cu un număr foarte mare de locuințe⁵³.

La mijlocul secolului I dH, geto-dacii foloseau pentru construcția cetăților de apărare piatră fasonată (până atunci s-a folosit piatra nefasonată), realizând ziduri fără mortar, rezistente, cu paramente din blocuri de piatră legate prin bârne de lemn – *murus Dacicus*. Între cele două paramente se adăuga umplutură de pământ și piatră nefasonată. Pentru clădirile obișnuite se foloseau chirpici arși⁵⁴. Locuințele aveau vatra înălțată, cuptoare de ardere a fierului și/sau lutul pentru vase de ceramică sau cărămizi⁵⁵.

Construcțiile dacice pot apare consecutiv și cu locuințele bordei ovale, ce se mai

---

⁵² Șt. Bălan, Nicolae Mihăilescu, *Istoria*, p. 15-30

⁵³ Vladimir Dumitrescu, Alexandru Vulpe, *Dacia*, p. 98-101

⁵⁴ Șt. Bălan, Nicolae Mihăilescu, *op. cit.*, p. 20-30

⁵⁵ *Ibidem*, p. 27

ridicau încă. În secolul al IV-lea îH este specifică locuirea în bordeie de formă ovală, puțin adâncite, sau semi-îngropate. Locuințele de suprafață, cu schelet de pari și nuiiele lipite cu lut, sunt semnalate pentru așezările deschise, datate în secolul al IV-lea îH, care au fost întâlnite și la Curbura Carpaților, ceea ce indică o locuire pe mai multe nivele, în aceeași zonă⁵⁶.

Observațiile anterioare au fost făcute având în vedere cercetările efectuate la Căndești, Tifești, Bordești, Pădureni, Mărășești, Clipicești și Străoane⁵⁷. Locuințele unei așezări obișnuite sunt dreptunghiulare sau pătrate, foarte rar trapezoidale sau ovale. Majoritatea au o singură încăpere, iar cele cu două au laturi între 3-5m.

Pereții au fost ridicați prin două sisteme de construcție:

- a) căptușiți cu bârne despicate sau scânduri cioplite;
- b) căptușiți cu pietre.

Creația cea mai remarcabilă a lumii dacice o reprezintă arhitectura, îndeosebi cea militară și religioasă. Inspirându-se din arhitectura elenistică (ziduri din blocuri perfect fasonate) și din cea celtică (umplerea spațiului dintre cele două fețe ale zidului cu sfărâmături de piatră și pământ), dacii au găsit o metodă originală de a da mai mare trănicie zidurilor cetăților (groase de circa 3 m), cu un volum de muncă mai redus, prin legarea celor două fețe ale zidului cu ajutorul unor bârne, având capătul cioplit în formă de „coadă de rândunică”. La partea superioară, zidul de piatră se termină cu o palisadă de lemn, lutuită, care sporea înălțimea fortificației. Astfel, „zidul dacic” se înscrie ca o variantă originală între tehnicile constructive ale antichității, deosebindu-se net de construcțiile romane, din piatră și cărămidă, legate cu ajutorul mortarului.

În această tehnică au fost construite cetățile dacice, risipite pe tot întinsul țării. Cel mai important complex defensiv îl formează cetățile din Munții Orăștie. În interiorul cetăților de la Costești și Blidaru se găseau locuințe-turn, cu scări de piatră, aparținând conducătorilor acestor fortificații.

De locuințele obișnuite nu se prea deosebeau, ca fel de construcție, nici stânile de la Rudele și Meleia⁵⁸. Ele erau construcții de lemn cu acoperiș de șindrilă sau paie, așezate pe temelii de piatră. Forma lor este, în aproape toate cazurile, ovală, iar dimensiunile

---

⁵⁶ Vladimir Dumitrescu, Alexandru Vulpe, *op. cit.*, p. 106

⁵⁷ V. Bobi, *Cercetările arheologice*, p. 315-325; V. Bobi, *Originea*, p. 51-73. (În lucrare se face o amplă descriere a civilizației geto-dacice la Curbură, fiind singura lucrare publicată până în prezent referitoare la această perioadă, pentru Vrancea și comparativ cu zonele învecinate)

⁵⁸ *Ibidem*, p. 104

variabile. De regulă aceste construcții aveau de jur împrejur un cerdac și două încăperi – prima ovală, iar cea de-a doua, interioară primei, absidală sau patrulateră. În construcția acestora nu este folosit lutul.

Construcțiile obișnuite de suprafață, specifice secolelor VI îH – III dH sunt cunoscute alături de vechile bordeie, cu inventar specific. Unele sunt semi-îngropate, cu una sau două încăperi, cu intrarea amplasată pe latura de sud sau de vest, cu cuptoare în formă de potcoavă⁵⁹. Bordeiul cu vatră deschisă își are originea în bordeiele traco-dacice, care s-au păstrat până în epoca feudală timpurie⁶⁰. Săpăturile arheologice din localitățile Mărtinești (com. Tătăranu) și Iugani (com. Boghești) furnizează date importante pentru secolul al IV-lea dH – cultura Sântana de Mureș.

Pentru perioada veacurilor VIII-IX dH., modelul unei locuințe de tip bordei simplu este următorul: de formă pătrată, cu sau fără colțuri rotunjite, rectangulară, dreptunghiulară, trapezoidală sau patrulateră. Locuințele de suprafață sunt cu colțuri rotunjite și laturi drepte, vatră circulară, construită, în cele mai multe cazuri, din lipitură simplă, așternută direct pe podea, și arsă de foc, de jur împrejur cu multe pietre, cu gropi de susținere a stâlpilor pentru pereți sau acoperiș, bine îmbinați.

Pe șantierele de la Budești și Bătinești s-au descoperit locuințe de formă pătrată, cu pereți din bârne, nuiele împletite și lipite cu lut. Casele nivelului superior de locuire (secolele X-XI) s-au dezvoltat din bordeiele nivelului inferior, având aceeași formă și aceeași orientare. În colțul nord-estic se află vatra deschisă, fățuită cu un strat gros de lut amestecat cu bălegar. Cuptorul este amplasat în afara locuinței⁶¹.

O locuință caracteristică așezărilor, de tipul siliștilor din Moldova (secolele IX-XI), are formă de semibordei rectangular, prevăzut în colțul opus intrării cu un cuptor de încălzit și copt, clădit fie din pământ cruțat la săpatul locuinței, fie din pietre și lipit cu lut. Lângă acestea era amplasată și bucătăria de vară⁶². Pereții sunt făcuți din paiantă și nuiele lipite cu lut, susținuți de pari sau bârne și scânduri lipite cu lut.

Tipul casei dacice a variat în funcție de relief. În așezările de câmpie, predominau casele îngropate și/sau semiîngropate, sub forma bordeielor fără temelie, construite pe un

---

⁵⁹ Valer Butură, *Etnografia*, p. 83

⁶⁰ *Ibidem*, p. 82

⁶¹ Dan G. Teodoru, *Continuitatea*., p. 66

⁶² Valer Butură, *Etnografia*, p. 83

schelet de pari înfipti de jur-împrejurul gropii, pe care se așeza direct acoperișul (locuințele îngropate) sau se împleteau pereți de nuiele ce se muruiau cu pământ (locuințele semiîngropate). În schimb, în regiunile de deal și de munte la construirea caselor se folosea lemnul, I. Al. Florescu apreciind că ele: „... sunt originale, reflectă un înalt grad de civilizație și nu diferă prea mult de casele din aceeași regiune care se mai aflau în ființă în prima jumătate a secolului nostru”⁶³ (secolul al XX-lea n.n.).

O mărturie contemporană asupra locuinței dacice o constituie Columna lui Traian; imaginea pare destul de puțin verosimilă, deși C. Giurescu și Dinu Giurescu, citându-l și pe Tomaschek, o consideră autentică⁶⁴.

Dovezile arheologice despre organizarea spațiului de locuit sunt foarte numeroase și extrem de utile, dar ele nu constituie subiectul de bază al prezentei lucrări.

Pentru evul mediu vom analiza informațiile călătorilor străini coroborate cu alte izvoare documentare.

2.2.2. Tipologia caselor tradiționale

În încercarea de a realiza o tipologie a caselor țărănești lucrarea lui Anton Verancsics *Descrierea Moldovei și Țării Românești* (publicată în anul 1549) poate constitui baza de pornire. Într-un pasaj referitor la locuințe, Verancsics scria: „casele sunt puțin ridicate de la pământ și făcute din lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie sau stuf”⁶⁵. Această remarcă a primatului Ungariei ne sugerează existența a trei tipuri de locuințe, pe care le regăsim pe teritoriul românesc de-a lungul timpului, din culturile neolitice până în secolul al XXI-lea: casele construite la suprafața solului și ridicate pe temelii (de lemn sau de piatră), bordeiele și locuințele „cu prispă naturală”⁶⁶.

O descriere mai amănunțită a bordeiului o găsim în lucrarea *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la valachie e Moldavie*, publicată de Ștefan Reicevich în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Referindu-se la satele de șes, comerciantul scria despre locuințe: „s-ar putea numi vizuini; sunt sub pământ și se

---

⁶³ I. Al. Florescu, *op. cit.*, p. 24

⁶⁴ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, p. 64

⁶⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, p. 404

⁶⁶ Sintagma este folosită de profesorul Vasile Neamțu pentru a evita confuziile ce pot să apară la descrierea unui bordei și a unei locuințe „puțin adâncite în pământ”. (Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 70)

numesc bordeie. De departe, nu se observă decât fumul care iese din vatră și din apropiere acoperișul, care este ridicat de la pământ, în așa fel încât, iarba crește deasupra”⁶⁷.

Existența bordeiului în așezările din teritoriul est-carpatic, în veacurile V-XI, este atestată de numeroase descoperiri arheologice. El apare de formă rectangulară, cu colțurile puțin rotunjite și laturile drepte sau arcuite. Acoperișul bordeielor, fără urme de pari, se sprijinea, probabil, pe tălpi de lemn dispuse pe marginea gropii în afara locuinței⁶⁸. Năvălirea ultimelor populații migratoare (pecenegi, uzi, cumani, mongoli) a stânjenit dezvoltarea normală a societății românești în secolele XI-XIV. Locuitorii au fost nevoiți să se adăpostească fie în desișul codrilor „în văile păzite care nu se văd... ici și colo, în muntele înalt până la care nu poate răzbate decât cine-l cunoaște bine”⁶⁹, fie în bordeie sub pământ.

Locuințele cu „prispă naturală” sunt construite cu pereți din lemn, dar au podeaua la oarecare adâncime față de nivelul de călcare al epocii respective (între 0,60 – 1,20 m).

Aceasta nu înseamnă că negăm existența bordeiului – el a fost o realitate a spațiului românesc până la începutul secolului al XX-lea⁷⁰, ci pledăm pentru folosirea acestui termen doar la desemnarea locuințelor săpate „în pământ”, la suprafață fiind vizibil acoperișul, învelit cu un strat de pământ și iarbă. Construirea bordeielor se impune ca o necesitate, mai ales datorită deselor incursiuni străine. Pe lângă faptul că erau dificil de zărit din drumul mare, ele prezentau avantajul de a fi călduroase iarna și răcoroase vara⁷¹.

Informațiile peregrinilor despre acest tip de locuințe sunt foarte sumare; ele nu le-au reținut prea mult atenția deoarece nu reprezentau o noutate sau o curiozitate. Casa „pe jumătate îngropată” este menționată și în literatura de specialitate străină, la o serie de popoare din apusul Europei. Călătorii s-au întâlnit cu o străveche tradiție constructivă, ale cărei începuturi sunt greu de precizat⁷².

Arhitectura populară românească se definește printr-o impresionantă unitate ce se

---

⁶⁷ Ștefan Reicevich, *Osservazioni*, p. 67

⁶⁸ Dan Gh. Teodoru, *Teritoriul*, p. 14-15

⁶⁹ Nicolae Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 6

⁷⁰ Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena*, p. 43-44

⁷¹ Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească*, p. 11

⁷² Paul Petrescu, Georgeta Stoica, *Arta populară românească*, p. 20

întemeiază pe o străveche tradiție constructivă, datorată pădurilor întinse. În funcție de posibilitățile pe care le oferă mediul înconjurător materialele de construcție pentru corpul casei au fost lemnul, pământul și paie. Paul Petrescu reprezintă „harta” materialelor și tehnicilor de construcție sub forma unor cercuri concentrice: „În centrul Podișului Transilvaniei se află zona construcțiilor de nuiele; ea e înconjurată de inelul construcțiilor de lemn de pe versanții interiori și exteriori ai Carpaților, cu prelungiri în zonele deluroase intra și extracarpatică. Acest inel este învăluit de cel al construcțiilor de împletituri de nuiele terminându-se cu zona arhitecturii de pământ. Zonele cu construcții de piatră au o repartizare insulară fiind prezente în toate regiunile țării”⁷³.

Tehnica ridicării caselor „pe furci” este considerată „cea mai arhaică formă de arhitectură a lemnului din țara noastră”⁷⁴. Furcile sunt înfipte în pământ, fiind prinse între ele cu chingi orizontale, iar în partea superioară, la baza acoperișului, se fixau în grinzi, numite *costoroabe* sau *lutari*. Pereții caselor „pe furci” erau împlețiți cu nuiele, dispuse în poziție verticală, „bătute” cu lut negru amestecat cu paie. După ce se uscau erau dați cu lut galben făcut cu pleavă, apoi se fețuiau cu o pastă compactă din humă cu nisip (conferea un plus de stabilitate). În final, pereții se tencuiau și se spoiau, ceea ce presupunea mai multe straturi de var. Atunci când aceste case nu sunt ridicate pe o temelie, se numesc *case pe vatră*⁷⁵.

În Podișul Moldovei și în ținutul Jijiei, călătorii pot întâlni, chiar și astăzi, după trei-patru veacuri, case cu pereții din nuiele întrețesute cu vălătuci și date apoi cu pământ muiat în apă și amestecat cu pleavă⁷⁶.

Analizând locuințele construite la suprafața solului nu putem omite *casa cu două nivele* („casa pe două rânduri”, „casa cu două caturi”). Aceasta este ridicată pe un soclu înalt de zid, construit din piatră sau din amestec de piatră și cărămidă. Casa are la parter, cu pardoseala coborâtă sub nivelul solului, încăperi care folosesc drept pivnițe și depozite. Tipul de casă cu etaj și cu pivniță este răspândit mai ales în Gorj, zona subcarpatică a Munteniei și Oltenia, răspunzând necesităților gospodăriei de viticultori și

---

⁷³ Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească*, p. 9

⁷⁴ Radu Octavian Maier, *Cercetarea*, p. 254

⁷⁵ *Ibidem*, p. 258

⁷⁶ Valer Butură, *Etnografia*, p. 100-101

pomicultori.

În zonele de munte acoperișurile sunt înalte permițând scurgerea zăpezii și a apelor de ploaie. Datorită prispei ce înconjoară clădirea pe trei sau patru laturi, casa moldovenească se remarcă printr-o extindere pe orizontală. Pentru a proteja întinderea mare a prispelor s-a impus și construirea unui acoperiș cu înălțime redusă și cu streșini largi.

Vechile acoperișuri erau în patru ape (două lungi și două laterale, mai mici). În Transilvania, sub influența populației săsești, întâlnim și alte forme de acoperiș⁷⁷: cu două ape laterale, egale, situate spre fațadă și înspre spatele casei; cu două ape mici, laterale („fundoi”, „gheber”), care încep la nivelul coamei și coboară până la o treime din înălțimea acoperișului;

Casele acoperite cu draniță, șindrila sau șiță⁷⁸ puteau fi întâlnite de călători mai ales în zonele împădurite, unde lemnul se procură cu ușurință și la cei mai bogați. Folosirea șindrilei⁷⁹ se impune în țările române datorită meșterilor constructori sași⁸⁰, renumiți și pentru cuiele de lemn necesare fixării. Acest mod de acoperire al casei era foarte scump și necesita numeroase operațiuni specializate: șindrila era fixată pe o piesă a șarpantei, perforată cu un burghiu și era fixată cu un cui de tisă. Odată cu producerea industrială a cuielor metalice (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), șindrila devine accesibilă pentru țărani.

Acoperișurile din paie (de grâu sau de secară) erau preferate mai ales în regiunile de câmpie. În așezările situate în apropierea unei ape se folosește la acoperitul caselor trestia și stuful. Casele vechi erau acoperite, de către meșterii satelor, cu mănunchiuri de paie de secară sau cu „jupi de stuf”, pe care îi „coseau” în „rânduri” sau „în solzi de pește”, obținând învelitori dense și durabile. Atunci când se deteriorau, acestea erau dublate cu un strat de paie de grâu, sprijinite în țepușe la nivelul streșinei și susținute de nuiele lungi, ce

---

⁷⁷ Romulus Vuia, *Le village*, p. 80

⁷⁸ *Dranița* se pune pe acoperișuri pe un rând sau pe două, una peste alta sau numai o jumătate peste cea de jos, iar sub cea de sus se introducea jumătatea celei următoare. Sunt scânduri late de 10-12 cm, lungi de 40-60 cm. Pe Valea Bistriței se folosește dranița mare, lungă de 80 cm, lată de 10-15 cm, groasă de 1 cm. *Șița* este mai mărunță și mai subțire. Se bate petrecută una peste alta în câte 3-4 rânduri. *Șindrițele* sunt ceva mai late și mai lungi. Spre deosebire de draniță latura dinspre exteriorul lemnului din care se despicau era mai groasă, iar cea dinspre interior mai subțire. (Valer Butură, *Etnografia*, p. 105)

⁷⁹ Șindrila (pl. șindele) – lat. *Scindula*; germ. (sași) *schindel* (I. Godea, *Dicționar*, p. 708-709)

⁸⁰ Paul H. Stahl, *Elements occidentaux*, p. 109-110

se fixau lângă coamă⁸¹. Casele cu acoperișuri din paie sau de stuf sunt astăzi din ce în ce mai rare și se află într-o avansată stare de degradare. Nici acoperișurile cu draniță sau șindrilă nu sunt mai numeroase. În ultimele decenii s-au răspândit acoperișurile de tablă sau cu plăci de azbociment.

Arhitectura, chiar și cea populară tradițională, este arta care cuprinde și influențează intim activitatea omenească, tocmai pentru că atinge partea cea mai secretă și intangibilă, inconștientul și care trebuie să suscite interesul acelor care petrec în ea o mare parte din viața lor.

Astfel, planul unei clădiri este doar o proiecție abstractă a zidurilor pe un plan orizontal, o realitate pe care nimeni nu o vede decât pe hârtie. Foarte important este să sesizăm mecanismele mentale care au determinat o anumită organizare și orientare, o anumită structură a spațiului.

Primul chip al alterității este cel arhitectonic: din spatele unei fațade, sau din mijlocul unei bătăturii omul își declară tehnicile de construcție, prioritățile legate de geografia simbolică, maniera de a concepe raportul dintre locuință și dependențele acesteia, felul de a gândi spațiul – în funcție de dispunerea simetrică sau asimetrică a deschizăturilor etc.

Orice indiciu arhitectural participă la o hermeneutică a totalității socio-culturale în care se înscrie respectivul habitat: materialele de construcție întrebuințate (capabile să precizeze statutul social al proprietarului), ornamentica și cromatica, diviziunea interioară (încăperi strict specializate sau ansamblu multifuncțional), orientarea (reflectă o anumită cosmologie).

Pentru a-și putea crea propriul univers, omul trebuie să reușească să „vadă” spațiul și astfel să-l stăpânească. Într-o lucrare ce pune în discuție antropologia spațiului în contextul culturii populare, importantă este și disjunctia între spațiul conceput abstract și nu simțit în mod concret.

Fiecare clădire este caracterizată de mai multe valori (economică, socială, tehnică, funcțională, artistică, spațială, decorativă), „realitatea” ei fiind consecința acțiunii tuturor acestor factori, iar o analiză serioasă nu-l poate omite pe nici unul. Planul unei case

---

⁸¹ Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor*, p. 160

definește, teoretic, spațiul interior al acesteia⁸².

Cercetarea structurii locuinței este imposibil de făcut în mod exhaustiv pe întreg teritoriul României, și aceasta nu datorită unor factori subiectivi (întindere teritorială foarte mare; sate izolate și inaccesibile; lipsa specialiștilor; neaplicarea unui plan interdisciplinar de cercetare etc.) ci mai ales a unora obiectivi – perisabilitatea materialelor de construcție, documente puține și lacunare. Studiile de specialitate consideră că despre arhitectura locuinței țărănești nu se poate vorbi decât din secolul al XVIII-lea⁸³. Definierea planurilor unei locuințe trebuie să aibă în vedere „funcția încăperilor, numărul și așezarea lor, legătura dintre ele, vatra”⁸⁴.

În general, casa veche se caracterizează prin existența unei singure camere de locuit – locuința monocelulară, la care se adaugă ulterior și alte încăperi. Inițial apare „tinda” ca loc de trecere; în timp va prelua și funcția de cămară. Mai târziu, se va construi și o a doua încăpere (de cealaltă parte a tindei) care va deveni „casa mare”⁸⁵.

Apariția celei de-a doua încăperi înseamnă foarte mult în planul mentalităților – înseamnă părăsirea spațiului colectiv și abordarea unui spațiu intim, a unei anume libertăți de mișcare.

Casa monocelulară

Casa monocelulară, cunoscută și sub numele de *bordei*, exista încă la începutul secolului al XX-lea. Amintirea ei se păstrează în memoria localnicilor, precum și în „ruinele” descoperite de etnografi în satele românești de la sfârșitul aceluiași secol. O astfel de locuință s-a întâlnit în satul Sibiciul de Jos (jud. Buzău) în campaniile de cercetare din anul 1999. În alte zone, proprietarii păstrau vechea locuință, transformată în cămară⁸⁶. De asemenea, ea a existat până în anul 2000 în satul Vlădești – Argeș, unde era folosită ca anexă (atelier).

Grigore Ionescu consideră acest tip de locuință ca fiind specific „satelor pastorale, în cadrul cărora gospodăriile sunt dispersate, la fel ca și clădirile fiecărei gospodării: casa,

---

⁸² Informație primită de la doamna Ana Grama, cercetător, Centrul de Informare și Documentare „Cornel Irimie” al Complexului Național Muzeal „ASTRA” Sibiu

⁸³ Valer Butură, *Etnografia*, p. 78-80; Paul Petrescu, Georgeta Stoica, *op. cit.*, p. 25-27

⁸⁴ Paul H. Stahl, *Planurile caselor*, p. 5

⁸⁵ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului*, p. 16-17

⁸⁶ O astfel de locuință a fost semnalată în vara anului 2001 în satul Corna, com. Roșia Montana, jud. Hunedoara

cămara pentru provizii, bucătăria, grajdul, toate formând corpuri independente de construcții”⁸⁷.

La începutul secolului al XX-lea astfel de locuințe au fost semnalate și în Țara Lăpușului, Podișul Central Moldovenesc și pe Valea Bistriței⁸⁸. Este o încăpere polifuncțională, fiind în același timp bucătărie, cameră de locuit, loc de reprezentare, loc de depozitare a uneltelor și alimentelor. Nevoia de a răspunde în mod corespunzător tuturor acestor cerințe a determinat organizarea interiorului „pe colțuri”, în funcție de sistemul de încălzire. Deși se acordă mai puțină atenție decorului, piesele se integrează armonios în spațiul de locuit.

Casa cu o singură încăpere și tindă rece

Ulterior, la locuința monocelulară se adaugă o *tindă*, care îndeplinește multiple funcții (de cămară, de adăpostire a uneltelor și alimentelor, de protejare împotriva incendiilor prin dirijarea fumului în pod). Valer Butură consideră casa cu tindă ca fiind „tipul obișnuit în majoritatea zonelor țării”⁸⁹. Încăperea originară continuă să îndeplinească aceleași funcții, păstrându-și și denumirea de *casă*⁹⁰.

Modalitățile de trecere la casa cu două încăperi au fost multiple, determinând și o mare varietate a acestui tip de locuință tradițională: casă și cămară cu o singură intrare; casă și cămară cu intrări separate direct din ogradă sau de pe prispă; tindă și odaie cu intrări separate⁹¹.

Casa cu două camere și tindă mediană

Acest tip de locuință apare în momentul desprinderii din spațiul cămării a unei „anteintrări”. Între cele două tipuri de locuință apare unul intermediar – cu *celar*. Vatra din încăperea de locuit a fost transferată în tindă, transformată, la rândul ei, și în bucătărie.

Casa cu două încăperi și tindă rece este tipul de locuință cel mai răspândit, caracterizându-se printr-o puternică unitate, diferențierile zonale fiind abia sesizabile. Se

---

⁸⁷ Grigore Ionescu, *Arhitectura românească*, p. 8-9

⁸⁸ Georgeta Stoica, *Organizarea interiorului*, p. 88

⁸⁹ Valer Butură, *Etnografia*, p. 78

⁹⁰ Paul Petrescu, Georgeta Stoica, *op. cit.*, p. 28-29

⁹¹ Ion Vlăduțiu, *Etnografia*, p. 160

consideră că în Mărginimea Sibiului și Țara Bârsei locuința cu trei încăperi apare în secolul al XVIII-lea, în Oltenia, Muntenia și Moldova la mijlocul secolului al XIX-lea, iar în Dobrogea mai târziu, făcându-se trecerea directă de la locuința „sub pământ” la acest tip de casă⁹².

Cea de-a doua încăpere are o funcționalitate precisă – spațiu de păstrare (al pieselor de mobilier și de port de sărbătoare, al țesăturilor etc.), de ceremonial (de primire a oaspeților, de desfășurare a petrecerilor etc.). Ea va primi și va conserva numele de *casa curată*, *casa mare*, *casa din vale*, *odaia curată*.

Casele vechi, dar și cele mai noi, sunt prevăzute cu *prispă*. Prispa este făcută din pământ bătătorit, din piatră sau chiar din trunchiuri masive de copac. Înălțimea ei variază între 60-80 cm., iar lățimea poate ajunge până la un metru. Poate fi dispusă de jur-împrejurul casei ori numai pe două-trei laturi, având rolul de a proteja pereții, de a susține stâlpii cerdacului sau pridvorului, de a adăposti diferite bunuri și chiar de a prelungi spațiul de locuit. Prispa a devenit un element tradițional fiind folosită, în timp, la toate tipurile de locuințe. Adeseori, prispa capătă o lărgime considerabilă, fiind prevăzută și cu foișor. Foișorul mărește și completează spațiul de locuit stabilind și legătura permanentă între casă și curte.

În consonanță cu cerințele vieții actuale, casele se modernizează, construcțiile gen vilă sunt tipizate și nu relevă trăsături bine definite. Există și cazuri în care unele dintre ele încearcă să valorifice, critic și selectiv, elementele de bază ale tradiției, astfel încât preocuparea pentru obținerea unui confort sporit să nu ignore cerințele integrării firești în peisajul arhitectonic autohton.

2.2.3. Spațiu organizat – spațiu neorganizat

Incursiunea noastră în arhitectura spațiului țaranului român nu este completă fără a îndrăzni să trecem pragul unei case. „A trece pragul necesită o anumită puritate a corpului, a intenției, a sufletului (...). Pragul este granița sacrului care ia parte la transcendența centrului”⁹³. Situat la limita dintre spațiul sacru și cel exterior, pragul este

---

⁹² Paul Petrescu, Georgeta Stoica, *op. cit.*, p. 30; Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 162

⁹³ *Pragul* „simbolizează despărțirea și posibilitatea unei alianțe sau reconcilierii(...). A sta pe prag înseamnă

folosit în multe practici rituale: pentru păstrarea sporului și norocului casei, pentru protejarea noului născut și a lăuzei, de integrare a tinerei femei în locuința socrilor (de fapt într-o altă stare socială); de scoatere a mortului din casă, de contracarare a intervenției unor spirite/forțe malefice (Muma pădurii, Joimărița, Marțolea etc.).

Pragul nu reprezintă doar o limită, un hotar, între două tipuri de existență, ci este și o soluție de continuitate între ele. Trecerea lui este însoțită de numeroase rituri, reverențe, plecăciuni, atingeri pioase. Pragul casei își are „paznicii” săi care ocrotesc spațiul față de puteri malefice și de aceea pe el se aduc ofrande divinității ocrotitoare.

Mulți călători străini au călcat drumurile țărilor române, dar puțini au avut privilegiul de a păși peste pragul unei case. Să-l fi trecut și alții dar să nu fi fost impresionați de ambianța unei case pentru a-i consacra câteva rânduri?! Greu de răspuns, mai ales dacă avem în vedere ceea ce a notat Robert Bargrave: „casele sunt tencuite frumos în alb pe dinăuntru ca și pe dinafară. Chiar și cea mai săracă dintre aceste case este atât de curată înăuntru încât odată intrat, deși șovăiam să o fac, nu-mi venea să mai ies”⁹⁴. „Oaspeții” au fost foarte impresionați de curățenia caselor. Conrad Iacob Hildebrandt, pentru anul 1656, a consemnat cu meticulozitate lucrurile din viața de zi cu zi a țăranilor și și-a notat: „deși casele lor sunt prost construite în ele este totuși curat. Dacă s-a așezat rugina pe fața vetrei o spoiesc numaidecât având întotdeauna la îndemână, în acest scop, o oală cu spoială. Băncile și masa sunt spălate frumos”⁹⁵.

Îndrăznind să deschidem ușa unei camere trebuie să fim convinși că pășim dincolo de porțile sufletului celor ce viețuiesc în ea. Interiorul casei corespunde tuturor necesităților vieții familiale. Factorii care-i determină structura și evoluția sunt de natură umană și istorică. Umană pentru că reflectă întotdeauna condițiile de viață ale omului precum și sentimentele sale personale (bucurie sau tristețe) și mai cu seamă gustul pentru frumos. Istorică, deoarece oricare ar fi latura umană pe care o definește aranjamentul unei locuințe, acesta nu poate fi apreciat decât în cadrul stilului care a fost acceptat de către societatea unei epoci.

---

a-ți manifesta dorința de a îmbrățișa legile și regulile după care se călăuzește o locuință, dar o dorință care nu este însă nici completă, nici definitivă, nici ratificată; a alunga pe cineva de pe pragul casei înseamnă a-l nega, ai respinge adeziunea. A te așeza pe prag înseamnă a te pune sub protecția stăpânului casei, zeu, demnitar sau simplu țăran”. (Jean Chevalier, Alain Gherbrant, *op. cit.*, p. 25)

⁹⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 487

⁹⁵ *Ibidem*, p. 595

Interiorul casei tradiționale dezvăluie un univers cultural-artistic ce concentrează experiența unui șir de generații. Fenomenul locuirii relevă o lume ce vine de departe, cu credințele și temerile ei dar și cu interogațiile asupra existenței. Casa, interiorul casei, reprezintă, cosmogonic, un mod de concepere și ordonare a spațiului „luat în posesie”. Edgar Papu observa că arhitectura interiorului unei case ne reafundă, cu toate simțurile, în natură: „Pe plan olfactiv, de la mirosul de brad al apei din cofă, până la acela al lânii de oi și la izul îmbătător al busuiocului, al sulfinei și al merelor, natura intră iarăși în locuință. În sfârșit, invazia chilimurilor, a velințelor, a maramelor au același efect de ansamblu, alcătuit dintr-o însumare de mărunte unități cromatice, ca și ale unei fânețe înțesate de flori, recheamă în interior prezența cadrului natural”⁹⁶.

În studierea arhitecturii interiorului, surprinderea caracteristicilor caselor românești se face cu foarte mare dificultate. Din clădirile de altădată prea puține obiecte de interior au rezistat vicisitudinilor vremii. Actele de cancelarie și descrierile de călătorie nu sunt nici foarte numeroase și nici foarte explicite. Într-un document din anul 1765 se schițează contururile unei case țărănești: „cu două încăperi, cu acoperiș din snopi de stuf, cu patru uși de scânduri, pardosită cu podele. Avea două cuptoare (unul în casă, altul în cămăruța din tindă), hornurile de nuiete lipite, un zămnec sub casă”. Dintre mobile, sunt menționate „lavițe, ștubeiul și patul”⁹⁷.

Interioarele caselor actuale prezervă tradițiile ancestrale, dotarea acestora fiind puternic influențată de mediul natural. Echipamentul de încălzit, țesăturile de interior sunt diferite în zonele cu climă rece de cele cu climă caldă. De asemenea, practicarea anumitor ocupații determină modul de organizare al unei locuințe.

Oamenii au fost în permanență preocupați de amenajarea spațiului de locuit care trebuia să corespundă criteriilor funcționale și estetice. Interiorul casei țărănești se organizează potrivit unui sistem de amplasare a mobilierului, formând o compoziție pe sectoare. Nu există un singur centru al camerei, ci patru centre de greutate, repartizate pe fiecare colț al încăperii, cu o rigoare deosebită. Această structură asimilează interiorul cu Cosmosul, proiectarea făcându-se conform celor patru orizonturi.

Se remarcă o economie de spațiu realizată și prin stabilitatea/fixitatea pieselor de

---

⁹⁶ Edgar Papu, *Tipul creativ românesc*, p. 71

⁹⁷ Apud: Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990, p. 49

mobilier ajungând, uneori, să contrazică însăși ideea de „mobilă”. Casa tradițională păstrează sisteme fixe – paturi, lavițe, dulapuri, colțare etc. – prinse în pereți sau în tavan și mobile legate între ele tip „schelet”⁹⁸.

Înfățișarea unei odăi va fi reconstituită conform principiului enunțat mai sus (foarte des uzitat și de bibliografia de bază) – „pe colțuri”. Colțul cu cuptor și vatră, cel mai important punct din interiorul caselor țărănești, se găsește întotdeauna aproape de intrare. Aici se strâneau oamenii, în serile lungi de iarnă, povestind întâmplări cu Feți Frumoși și Ilene Cosânzene. Tot aici, în clipe de singurătate, se îngânau cântecele de jale ori se plămădeau cele de dor.

Tommaso Alberi, nevoit să călătorească în toamna anului 1612, spune că în Moldova „e foarte frig” iar oamenii „folosesc sobe”⁹⁹. Nu știm dacă le-a văzut în casele oamenilor sau în interiorul hanurilor în care a poposit. Ceva mai explicit este Petru Bogdan Baksic: „pentru iarnă toate casele au sobe făcute în așa fel încât cuptorul de pâine și soba sunt la un loc. Casele sunt mici și se încălzesc repede”¹⁰⁰. Cea mai frumoasă descriere a unui cuptor a realizat-o Paul de Alep: „în fiecare casă este un cuptor – care are pe dinafară un fel de horn din lut «vopsit» verde sau roșu, iar la cei bogați din faianță pentru a opri fumul și care se sprijină «în partea anterioară» pe doi stâlpi; deasupra este o bară de fier”¹⁰¹. Tipul de cuptor cu vatră în față este sesizat de Erasm von Weismantel: „au în odaie în loc de sobe, cuptoare (...) iar deasupra este un hodgeac prin care iese îndată fumul de la flacăra și se poate foarte bine coace în cameră și găti bucatele”¹⁰².

Vatra liberă a fost înălțată și întregită cu anexe care să dirijeze fumul în pod sau în tindă („casa cu tindă rece”), să încălzească mai bine locuința și să o protejeze împotriva incendiilor. Având în vedere adăposturile pastorale și descoperirile arheologice, s-a considerat că locul inițial a fost mai înspre mijlocul încăperii și apoi mutat în colțul dinspre peretele despărțitor al tindei. S-au stabilit trei tipuri fundamentale de vetre, cu mai multe variante: vatra liberă cu *băbură* (răspândită în sud-vestul Transilvaniei și sudul Carpaților Meridionali); vatra liberă cu *camniță* sau *căloniu* (frecventă în centrul și vestul

---

⁹⁸ Învoielile de lucru pentru construirea unei case prevedeau, uneori, și confecționarea câtorva piese de mobilier – lavițe, pat, masă – încorporate în structura pereților

⁹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 361

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. V, p. 233

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 27

¹⁰² *Ibidem*, vol. VIII, p. 350

Transilvaniei); vatra cu camniță și cuptor (întâlnită în nordul Transilvaniei și în Moldova)¹⁰³.

Mentalitatea arhaică percepe vatra ca pe o axă a spațiului de locuit, în care simbolismul biologic și tutelar al focului își păstra nealterată întreaga consistență. Multe din obiceiurile calendaristice și familiale conservă practici deosebit de interesante în centrul cărora se află vatra focului.

Vatra conferă interiorului impresia de masivitate și echilibru iar *casei* unitatea familiei. Este locul în jurul căruia în momentele cruciale ale existenței se reface nucleul inițial al neamului. La intrarea în casa soacrei, tânăra mireasă nu are voie să privească vatra pentru a nu lua în stăpânire spațiul în care a pătruns.

Colțul cu pat este alăturat celui cu vatră. Paturile sunt simple, confecționate din scânduri și montate pe țaruși înfiți în pământ, ce seamănă, de regulă, cu lavițele. Uneori, între sobă și pat, se amenaja un „pat suspendat”, fixat cu un capăt între bârnele pereților și susținut în partea liberă de grindă, printr-un stâlp.

Deasupra patului, aproape de tavan, casele vechi aveau o culme sau „grindar” pentru păstrarea țesăturilor, lăicerelor, ștergarelor, pernelor și chiar a hainelor. În unele zone, patul era înălțat (1,20 – 1,50 m) pe un cadru susținut de suporturi fixe de picioare, peste care se puneau țesăturile – *pat cu cort, pat cu boltă, pat de paradă*. Acest aranjament, suprapunerea unor țesături de pânză peste cele de lână, s-a făcut preluându-se sistemul tradițional al expunerii „pe culme”¹⁰⁴.

Colțul cu pat era înconjurat pe pereți cu un lăicer de lână care se continua până la ușă – se protejau astfel pereții de frig și de murdărire.

Mai puțin atenți la detalii, călătorii nu prea fac distincția între paturi și lavițe. Conrad Iacob Hildebrandt consemna, în Jurnal: „patul lor este o saltea de paie și o pătură de care se folosesc cu toții. În odaie este făcută un fel de poliță pe care se întind și dorm”¹⁰⁵. Intrând apoi într-o altă locuință găsește gazda dormind „pe o laviță așternută cu blană de oaie”¹⁰⁶. Von Weismantel se pare că a fost primit doar în case ce „nu au nici paturi și este rar să vezi ceva perne; ei dorm pe pământul gol sau pe vatră, pe scânduri sau pe rogojini, cu o țoală proastă așternută deasupra și cu una ca aceasta se și învelesc. Pe

---

¹⁰³ Valer Butură, *Etnografia*, p. 107

¹⁰⁴ M. Focșa, Gh. Nistoroiaia, *Două variante ale patului*, p. 69-71

¹⁰⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 595

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 598

deasupra nu pun fân sau paie, deși își frâng oasele în acest chip”¹⁰⁷.

Colțul cu masă se afla, de obicei, opus intrării, între ferestre. Pentru ca masa să fie folosită din două părți lavițele se așezau de-a lungul pereților, în colț. Fiind cel mai mult expus privirii celor ce intrau în încăpere, acest colț este și cel mai frumos amenajat.

Lavițele se ciopleau din lemn gros, ca să fie și cât mai late, deoarece pe ele se și dormea. Pe capătul unei lavițe, sau la picioarele ei, se afla și lada de zestre (*tronul de zestre*). În unele zone ale țării lavițele simple au fost înlocuite cu „lădoaie” (unele cu spătar) ce ofereau un spațiu închis pentru păstrarea îmbrăcăminte și a diferitelor țesături.

Masa a constituit, pe lângă întrebuințările zilnice de pregătire și consumare a hranei, o piesă de bază a ceremoniilor familiale și a obiceiurilor calendaristice. Alături de masa joasă, rotundă, cu trei sau patru picioare, se folosește și masa înaltă cu tăblie dreptunghiulară. În unele regiuni tăblia mesei nu era fixată de toate cele patru picioare, ci numai de unul cu un cui de lemn, acoperind sertarul de sub ea – *masa cu săcrie*¹⁰⁸.

În colțul mesei se afla și „colțarul” pentru acte, cărți sau alte obiecte de preț. Pe perete era prins și „blidarul” cu cele mai frumoase străchini, câni și căncee. Tot în spațiul rezervat mesei se aflau și icoanele – de lemn, pictate de zugrăvi locali, sau pe sticlă, realizate în centre specializate. Icoanele erau încadrate de ștergare cu alesături sau broderii.

Despre colțul cu blidar face câteva observații von Weismantel: „toată zestrea gospodăriei lor constă în câteva străchini, oale, linguri de lemn și câni pântecoase, în afară de acestea puține mai găsești la ei”¹⁰⁹.

În Transilvania, din deceniile 7-8 ale secolului al XIX-lea, în „casa dinainte” a țăranului apare fotografia-portret cu membrii familiei, cu imagini din realitatea cotidiană. Ignorate, prea multă vreme, de literatura de specialitate, aceste „icoane” ilustrează lumea fiecărei case.

Trebuie să menționăm că fotografiile nu au venit să înlocuiască icoanele sau să reducă din spațiul afectat acestora și nici să umple golurile de pe pereți, ci au fost aduse ca să depună mărturie despre oameni, despre oamenii acelei case. Multe dintre aceste

---

¹⁰⁷ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, p. 352

¹⁰⁸ *Masa cu săcrie* ca și *lada cu săcrie* apar în Egiptul antic, Creta, Grecia antică. Lăzile în forma sarcofagelor au fost răspândite prin expansiunea romană în toate părțile Europei, fiind preluată și denumirea latină a piesei – *scimmum*. (Valer Butură, *op. cit.*, p. 112)

¹⁰⁹ *Călători...*, VIII, p. 352

fotografii îi înfățișează pe cei emigrați peste ocean sau pe cei plecați „cătăna”. Fotografia devine o alinare și o scuză a dezrădăcinării. Atât cei ce trimit fotografiile, cât și cei care le păstrează consideră că mai pot rămâne în cercul magic al lui „acasă” și că mai pot însufleți spațiul interior al casei¹¹⁰.

Colțul cu *podîșor* pentru vase este situat lângă ușă. Aici se găsește și un dulap de perete cu rafturi pe care sunt puse vasele de bucătărie, „coșărcuța cu linguri”, piesele de lemn utilizate în gospodărie.

Interiorul țărănesc românesc se remarcă printr-o desfășurare decorativă ce tinde a folosi toate spațiile goale (*horror vacui*, ce se observă și în ornamentarea diferitelor obiecte de artă populară). Nu este vorba de o lipsă de simț artistic – se păstrează regulile de simetrie și ordine – ci de o anumită concepție despre frumos. De asemenea, această atitudine poate fi pusă în legătură și cu utilul și chiar cu moda „(...) o modă destul de veche, de la părinți; n-ai ce face că pereții-s de bârne și trebuie îmbrăcați”¹¹¹.

2.2.4. Spațiu sacru / spațiu profan

Legat de evenimentul deosebit care îl reprezintă în viața unei familii ridicarea unei case noi, s-a păstrat, încă, o serie de credințe și practici magice, pe care oamenii le înfăptuiesc din dorința de a influența pozitiv traiul celor ce se vor muta în locuința terminată. *A face casă* înseamnă a întemeia un lăcaș sacru unde se vor naște urmașii. Casa este clădirea și, totodată, familia, este principiul unificării bunurilor materiale și oamenilor.

Casa nu este o „mașină de locuit”, ci un punct de interferență între nivelurile cosmice, realizând un microcosmos, o imagine a Universului. Cei ce o locuiesc nu se izolează de Cosmos ci se adăpostesc chiar în „centrul” lui, reconstituindu-l. Astfel, casa devine o *imago mundi*, o icoană redusă a lumii.

„Alegerea” locului potrivit pentru o casă se face cu o deosebită grijă – de stabilirea sa fastă depinde norocul și prosperitatea noii gospodării. Pentru satul tradițional, locul este un dat concret de o mare variații, cu însușiri proprii. Locurile pot fi

---

¹¹⁰ În acest context nu trebuie omisă activitatea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA). În programul acesteia fotografiile trebuiau „să arate”, „să dovedească”, „să depună mărturie” mai presus de cuvinte pentru universul satului românesc transilvănean

¹¹¹ Al. Dima, *Drăguș*, p. 34

de mai multe feluri: *loc bun* – aducător de bine; *loc rău* – aducător de necazuri; *loc ferit* – loc bun, care în general, nu poate deveni loc rău (biserica). Un loc bun își poate schimba însușirile atunci când pe el au loc fapte rele care-i pot transforma calitatea: jocul Ielelor sau acțiuni ale omului (farmece, crime).

Locul pentru construcție nu trebuie să fie *hat* (spațiu impur), „pe cap de om” (unde a avut loc un accident sau un asasinat), lângă cimitir. Casele și locurile părăsite sunt considerate locuri rele, cauzele degradării fiind blestemele venite din trecut, de la înaintași. Acestea afectează întreg spațiul ca și când o putere ascunsă l-ar stăpâni: „sunt multe locuri rele; așa e și casa părăsită, acolo e un semn că n-a putut sta omu și a plecat aiurea. S-a dus numai să scape”¹¹².

Se acordă mare atenție și felului în care se așează casa. Ea poate căpăta însușiri deosebite prin legăturile cu spațiul și orientarea față de punctele cardinale – dacă e așezată cu fața la răsărit sau la sud, avem o stare de lucruri, cu urmări favorabile, iar dacă este așezată cu fața la apus, sau la nord, avem o altă stare.

Prin „alegerea” locului și construirea casei se continuă opera naturii, omul se contopește organic cu ea. Este sugestivă, în acest sens, denumirea locului de casă din câteva regiuni ale țării: Banat – *vatră de casă*; Vâlcea – *scaun de casă*; Mehedinți – *seliștea casei* etc.

De fapt, sintagma *alegerea locului de casă* este impropriu folosită pentru omul satului tradițional. Pentru el spațiul casei este sacru, deci este un spațiu transfigurat, singularizat, izolat de cel profan înconjurător. Având în vedere că sacrul se manifestă conform propriilor sale legi, trebuie să admitem că locul casei se impune *din afara lui*¹¹³. Locul bun nu este „ales” de om, ci este doar indicat de un *altceva* (un semn) și „descoperit” de el într-un fel sau altul. Numai așa putem explica continuitatea spațiilor sacre.

Se poate vorbi, așadar, de un spațiu sacru încărcat de semnificații consistente și sublime, în paralel cu existența spațiului profan, caracterizat prin neconsacrare și absența unor structuri de valori. Revelația spațiului sacru devine revelația ontologică pentru omul religios, care se poate astfel plasa în Centru Lumii, ipostază în care este posibilă Crearea

---

¹¹² Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 37

¹¹³ Mircea Eliade, *Sacrul*, p. 338-342

Lumii. În perspectiva experienței profane, spațiul omogen și neutru, lipsit de rupturi calitative și structuri fundamentale, nu oferă nici o orientare.

Comparând cele două experiențe, se impune precizarea unei interferări continue, excluzând posibilitatea existenței lor în formă pură. Experiența profană, bazându-se pe relativitatea spațiului, exclude șansa unei orientări „adevărate”, „punct fix” nemaiputând reprezenta un statut ontologic unic – el apare și dispare grație necesităților cotidiene, într-un univers sfărâmat în care „locuri privilegiate” funcționează drept repere pentru timpi determinați.

Mentalitatea satului românesc nu păstrează tradiția întemeierii pe bază de oracole ci doar câteva practici magice – vise, vânătoare rituală, tragere cu arcul, aruncatul toporului etc. Pe locul viitoarei construcții se încearcă și astăzi *mana*, în felul următor: se pune un pahar cu apă timp de o noapte în mijlocul spațiului destinat ridicării casei. Dacă a doua zi apa a sporit înseamnă că pământul acesta va fi „binevoitor” cu cei care l-au ales¹¹⁴.

Pentru a dura în timp, orice construcție trebuie animată, adică trebuie să primească *viață și suflet*. Fie că este vorba de o efigie umană sau de „umbra furată” a unui om, fie că se recurge la o formă de sacrificiu prin substituție (imolarea unui animal pe fundații), jertfa trebuie adusă. Transferul sufletului nu este posibil decât printr-o moarte violentă, victima urmându-și existența în noul *corp arhitectonic*¹¹⁵. Este foarte evidentă structurarea spațiului prin cercuri concentrice (*om – casă – cosmos*), dacă luăm în discuție și expresiile foarte frecvente în limbajul curent – *măruntaiele pământului, cerul gurii, ochi de geam*.

Vasile Alecsandri ne relatează, în câteva rânduri memorabile, ritualul „îngropării umbrei”: „Pietrării au obicei a fura umbra cuiva, adică a-i lua măsura umbrei cu o trestie și a zidi apoi acea trestie în talpa zidirii. Omul cu umbra furată moare până în 40 de zile și devine stafie nevăzută și geniul întăritor al casei. Fiindcă acest obicei a produs adeseori nenorociri, spăriind mintea celor cu umbrile furate, și aducându-i astfel la boale grele, zidarii au fost siliți a-și schimba datina”¹¹⁶.

---

¹¹⁴ Ion H. Ciubotaru, *Valea Șomuzului Mare. Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu și Viorel Bîrleanu, Iași, „Caietele Arhivei de Folclor”, 1991, p. 39

¹¹⁵ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-han*, p. 192-193

¹¹⁶ Vasile Alecsandri, *Despre geniul întăritor al casei*, p. 236

Societățile tradiționale consideră locuința o *imago mundi* și, deci, orice activitate de construcție reproduce cosmogonia. Mircea Eliade vorbea de două concepții privitoare la funcția religioasă a casei: la populațiile de păstori locuința și teritoriul locuit este asimilat Cosmosului „mijlocind simbolismul *Centrului Lumii*”, iar pentru societățile de paleocultivatori lumea „a luat naștere prin sacrificiul primordial al Ființei divine, deci orice construcție cere imolarea unei victime”¹¹⁷.

Așadar, casa este o reconstrucție a lumii și pentru a putea dura, noua locuință, trebuie să fie proiectată cu ajutorul riturilor de întemeiere, în *Centrul Universului*. „Simbolismul centrului implică în același timp și ideea de *real* și ideea de *total*: pentru că Creația a început dintr-un *centru* și de aici lumea întregă a fost *țesută* sau *lărgită* până la marginile ei actuale”¹¹⁸.

Toate riturile de construcție se asociază cu sacrificiul. Scopul îl constituie siguranța edificiului, iar modalitatea este aceea de a-i oferi un spirit (o viață) sau de a câștiga bunăvoința ființelor spirituale care stăpânesc acel pământ¹¹⁹. În sacrificiul care are loc cu ocazia construirii unei case, casa este cea afectată, iar calitatea care o capătă astfel poate supraviețui proprietarului actual. Urmașii vor încerca să-și asume identitatea fizică și de familie a acestuia păstrând câteva relicve (unghii, fire de păr etc.).

Astfel de practici nu sunt specifice numai românilor. Analizând un sat occitan la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor, Emmanuel Le Roy Ladurie nota: „La Montailou, casa își are steaua ei, norocul ei, la care cei morți participă mai departe. Steaua și norocul sunt salvate păstrând în case fărâme de unghii și păr luate de la capul celui decedat: părul și unghiile, în măsura în care continuă să crească și după moarte, sunt purtători de energie vitală, deosebit de intensă. Datorită acestui rit, casa este pătrunsă de anumite calități magice ale persoanei; se dovedește în stare să le treacă apoi altor persoane decât urmași”¹²⁰.

Tot Vasile Alecsandri scria: „Când dar este a se ridica vreo casă nouă, până a nu se așeza cea întâi peatră a temeliei, se face agheazmă cu care se stropesc șanțurile. Apoi se taie doi miei de se face masă mare pentru zidari, carii după ce ospătează și închină în

---

¹¹⁷ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-han*, p. 196

¹¹⁸ Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, p. 97

¹¹⁹ Marcel Mauss, Henri Hubert, *Eseu*, p. 52 și p. 133-134

¹²⁰ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montailou*, p. 97

sănătatea stăpânului casei și întru tăria zidurilor, îngroapă cruciși capetele mieilor în două colțuri ale casii, iar în cealaltă două unghiuri ei zidesc oale roșii pline cu apă ne-ncepută”¹²¹.

În momentul terminării locuinței se face un sacrificiu de inaugurare necesar nu numai pentru ca acea casă să-și poată primi familia, dar și ca familia să fie în stare să intre în casă. Acum trebuie asumat *universul* pe care l-a creat¹²².

Cel care zidește casa se teme să o finiseze complet, deoarece desăvârșirea construcției constituie un alt punct în care *locul* trebuie plătit prin jertfă. În general, perfecțiunea sperie și de aici decurge și valoarea sacră sau magică a ei.

Mircea Eliade explica sacrificiile din construcții prin ideea că în universul mental popular noțiunea de creație este legată de noțiunea de moarte: „Omul nu poate crea nimic *desăvârșit* decât cu prețul vieții sale. Numai Dumnezeu poate crea fără să-și diminueze ființa. Omul fiind făptură, fiind el însuși creat, este steril atâta timp cât nu-și însuflețește creația mâinilor sale cu jertfirea sa sau a aproapelui. De aceea un lucru nou făcut este primejdios; este o formă a morții, este ceva care încă nu trăiește și nu va putea trăi decât absorbindu-și un suflet – al primei ființe care intră în contact cu el. Numai după ce a fost «cunoscut», adică însuflețit de ceva, el devine inofensiv; trece în rândul lucrurilor vii sau, în orice caz, încetează de a mai fi o formă a morții”¹²³.

Și mutarea în casă nouă, ca orice început, implică unele riscuri. Pentru a le evita în prima noapte nu dormeau acolo oameni, ci animale sau păsări; se dăruia (se dădea *dijm*) ceva sau se făcea „masă mare” la care erau invitați vecinii și neamurile. „Iar după ce lucrul se sfârșește, românii nu se mută în casă până ce mai întâi nu duc înlăuntru icoanele, zahăr, pâine și sare; și după mutare, ei dau masă mare de bună locuință”¹²⁴.

Se practica, de asemenea, o magie de belșug cu rosturi apotropaice – la fiecare colț al temeliei se puneau bani de argint, boabe de grâu sau de porumb, sare. Construcția trebuia executată fără întreruperi și tergiversări, fără fragmentări ale timpului, deoarece el poate să nu mai acționeze în favoarea noii familii, se pierde sporul casei.

Talpa casei – prima bârnă așezată pe pământ, conservă multiple valențe spirituale

---

¹²¹ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 236

¹²² Mircea Eliade, *Sacral și profanul*, p. 34

¹²³ *Ibidem*, p. 79

¹²⁴ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 236

legate de stabilitatea familiei în acea gospodărie. Pământul de sub talpa casei păstrează „duhul strămoșilor” și tot aici se îngropau „urmele” nașterii pruncului (placenta, fânul pe care a născut femeia, cuțitul cu care a fost tăiat buricul).

Odinioară, grinzile din cele patru colțuri ale acoperișului erau crestate sub forma unor *capete de cai*¹²⁵. Frecvența acestei înfățișări nu surprinde dacă se ține cont de multitudinea de accepțiuni magice pe care le păstrează credințele și practicile rituale românești. „Calul arhetipal polarizează valori uraniene și solare, și în același timp, htoniene, în ipostaza de cel care urmează drumul soarelui”¹²⁶, din lumea cu dor spre cea fără dor și invers.

Calul este implicat în magia apei și a focului, a rodniciei terestre și are importante atribute apotropaice. Reprezentarea lor are valoare de *apotropaion*, de stăvilire a spiritelor nefaste care se pot abate asupra locuinței. Rolul lor era de a veghea spațiul din afara casei și, mai ales, de a proteja încheieturile, locurile expuse riscului. Aceeași funcție o aveau craniile de cal înfipte în parii de la gardurile care înconjurau gospodăriile. Multitudinea acestor elemente la construcțiile actuale dovedesc pierderea semnificațiilor magice și substituirea lor în elemente estetice.

Tot cu funcții apotropaice se pare că au fost și *boldurile, sulile, săgețile, pomii* puși la coama casei ce se construiește. La acoperișurile vechi se găsesc „săgeți de lemn” sau „pomi cu păsări în vârf” (făcute de olari). Uneori, aceste *semne* sunt înlocuite cu cruci din lemn. Cele două bolduri de pe casă alcătuiau „un întreg” cu decorul de pe coama casei. Este firesc să fie așa, deoarece acesta este un „spațiu expus”, aflat la încheierea laturilor acoperișului.

Boldurile de pe case pot fi considerate și substitute ale *bradului*, deci ale *arborelui cosmic*. Acest lucru este foarte posibil dacă ținem cont și de faptul că la extremitățile coamei casei neterminate se pun *doi brazi* împodobiți cu prosoape. După ce se puneau boldurile, brazii erau coborâți și păstrați o vreme în casa terminată.

Ușile, ferestrele și hornul sunt considerate spații vulnerabile, ce comunică cu exteriorul, și deci trebuie luate măsuri speciale de protecție. Ușile de la intrare sunt

---

¹²⁵ *Capetele de cai* sunt o imagine foarte frecventă în arta populară românească. Ele apar la porțile monumentale, la acoperișurile acareturilor și al troițelor, la grinzile caselor și bisericilor. De asemenea o întâlnim pe scoarțe, ștergare, pe fețele de masă, proștirile de pat etc.

¹²⁶ Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, *Ornamente populare tradiționale*, p. 26

împodobite cu ornamente solare, iar încuietorile prezintă placaje metalice sub formă de rozetă, coarne, săgeți, toate fiind simboluri cu atribute apotropaice. Deasupra ușilor întâlnim cununi sau cruci de busuioc, grâu sau alte flori uscate, sfințite în Săptămâna Mare. Ferestrele sunt apărate de gratii, nu numai împotriva oamenilor răi, ci și a unor spirite nefaste.

Se păstrează credința că fiecare locuință are un șarpe al ei, ascuns în pereți sau în temelie și care nu se arată gospodarilor decât înaintea unor „cumpene” ale vieții. Uciderea șarpelui, acest *genius loci*, atrage numai neplăceri: moartea capului familiei, lovirea casei de nenorociri ajungându-se până la părăsirea ei etc.; șarpele prezintă atributele divinităților ocrotitoare ale vetrei (de tipul Larilor domestici) și, totodată, este simbolul strămoșilor ce-i ocrotesc „de dincolo” pe urmași. Să fie același șarpe ce zace sub pământ cu capul în *centrul lumii*¹²⁷?!

Practici rituale asemănătoare cu cele existente în cazul construcției unei case se înfăptuiau și la zidirea *vetrei* – axă a spațiului unei locuințe. În zid se punea „cap de găină” sau se recurgea la un simulacru de sacrificiu, prin îngroparea unei sfori cu care fuseseră măsurate pasărea sau animalul destinat jertfei.

Vatra, ce păstrează încă simbolismul biologic și tutelar al focului, joacă un rol esențial în obiceiurile familiale. Vatra este apărată de focul purificator sau de brâiele roșii trase la baza sobei sau pe prichiciuri. De asemenea, se acordă o mare atenție momentelor în care se scoate cenușa din vatră și când anume se mătură vatra.

Tot în cercul magic ce ocrotește gospodăria este inclusă și *fântâna*. Săparea unei fântâni este considerată o faptă bună, devenind aproape o acțiune „sfântă”, din apa ei răcorindu-se nu numai cei de aici ci și cei de dincolo. Se aleg locuri curate, iar izvorul este căutat de un bărbat „curat la suflet și la trup”.

Casa și gospodăria trebuiau ferite de forțele malefice dezlănțuite în anumite perioade ale anului. Forța focului purificator, simbolul luptei împotriva întunericului, este cel mai des folosită. La cei „40 de mucenici” (9 martie) femeile măturau peste tot în casă, luau fân din paturi și cu gunoiul strâns aprindeau foc în curte. Toți membrii familiei trebuiau să treacă de trei ori peste foc, pentru a fi protejați.

---

¹²⁷ „Șarpele teluric odihnește încolăcit sub pământ, însă capul lui se află exact în centrul pământului. Construirea oricărei case implică străpungerea capului marelui șarpe, așadar presupune crearea rituală a *centrului*”. (Mircea Eliade, *Tratat*, p. 35)

Analizând locul în care se situează locuința în centrul unui spațiu trebuie să urmărim două dimensiuni. Dacă pe orizontală am observat că arhitectura a rămas o expresie în piatră a măsurii umane, iar prin jertfa zidirii o formă de continuitate a corpului uman, pe verticală suntem nevoiți să scrutăm orizontul *lumii celeilalte*.

Moartea nu este privită ca o consolare, pentru că lumea de dincolo nu ispitește pe nimeni, iar pierderea condiției existențiale rămâne o mare nenorocire. Pentru țărănul român, moartea nu este o izbăvire de rele, o împăcare, ci o despărțire de cei dragi, pentru a putea reîntregi neamul deja reîntors în marele necunoscut. Parcurgerea cu bine a *cărării fără urme* și integrarea *dalbului de pribeag* în *satul fără nume*, evitând traumatizarea psihică a celor rămași necesită îndeplinirea strictă a ritualului.

Cunoscut și sub denumirea de *sălaș, raclă, coșciug, tron, casă de brad*¹²⁸, sicriul, ca și mormântul¹²⁹, este considerat „casa de veci” a celui decedat. Corpul sicriului este prevăzut cu două sau mai multe deschizături mici, numite *ferăstruici*. De obicei acestea se fac în dreptul capului, de o parte și de alta, dar apar și în capacul sicriului.

Există datina de a nu se înfunda de tot sicriul, la picioare rămânând un loc deschis numit *ușă* („În păduri de brazi/ Casă ei i-om face/ Căsuță de brad/ De scânduri de fag/ Cu uși la picioare/ Să-i vină răcoare/ Dor de primăvară”)¹³⁰. Asemenea acoperișului casei, capacul se face în „patru ape”, purtând uneori și numele de *pleoapa coșciugului*. Fundul sicriului este alcătuit doar din niște „chingi” pentru ca trupul răposatului „să fie tras de pământ”.

Această nouă locuință, în care răposatul urma să locuiască o veșnicie, diferă însă mult de cea pe care și-a construit-o în timpul vieții, după cum se observă și din următorul bocet: „Mândră casă ți-ai făcut/ Matali nu ți-a plăcut./ La stoleri că mi-ai plătit Să despice-un brad în două/ Ca să-ți facă alta nouă:/ Fără uși, fără ferești/ Acolo să viețuiești./ Nu-i fereastră de privit/ Și nici scaun de șezut/ Ci numai de putrezit”¹³¹.

Legat de aceeași credință a continuării existenței defunctului pe „cea lume” se practică și *pomul poamelor* (pentru ca acesta să aibă „feluriti feluri de fructe” și umbră

---

¹²⁸ Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români*, p. 154

¹²⁹ „Egipteanul pune mai mult suflet când își pregătește locul de veci decât atunci când se mută în locuința lui. În tradiția grecească a perioadei miceniene mormântul reprezintă locuința celui decedat, la fel de necesară ca și casa în care a locuit în timpul vieții”. (Jean Chevalier, Alain Gherbrant, *op. cit.*, vol. II, p. 320)

¹³⁰ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 155

¹³¹ *Ibidem*, p. 158

unde să se adăpostească), și *grija* sau *grijania* (praznicul de patruzeci de zile).

La baza tuturor praznicelor stă concepția că în lumea de dincolo răposatul va avea nevoie de toate cele ce i-au fost trebuitoare pe pământ, ele mediind astfel transcedentalizarea bunurilor oferite de familie spre beneficiul celui dispărut. În aceste condiții, nici un efort nu este considerat prea mare – este singura șansă a *dalbului pribeag* de a-și procura cele necesare.

Dintre variantele de *griji* cea mai cunoscută este realizată prin re-construirea unei case – *casa mortului*. Aceasta se face din patru rogojini (pături), un pat (cu întregul așternut), o masă încărcată cu alimente, un obiect de iluminat, covoare, păretare, scoarțe, ștergare, haine etc.

Observând cu atenție viața țăranului român, constatăm că el nu cunoaște nici teama de viață sau de moarte, nici beția mistagogică (existentă în lumea slavă), nici atracția către asceză (prezentă în Orient). Moartea este omniprezentă, dar nu în sens negativ, după cum reiese și din faptul că, atât *Miorița*, cât și balada *Meșterul Manole* valorifică ideea reintegrării în Cosmos prin intermediul ei. În *Miorița*, moartea este o calmă reîntoarcere „lângă ai săi” iar în *Meșterul Manole* este o „moarte creatoare”.

Gândirea omului în satul tradițional nu lucrează cu noțiunea de infinit și nici nu-l acceptă ca sentiment: „toate încep undeva, că-i mai departe sau e colea. Lumea are un început și un sfârșit, că altfel ce-ar mai fi”¹³². După cum am văzut, nici moartea nu aduce cu sine ideea de infinit. Ea are o perspectivă cosmică, dar de fapt, este o trecere într-un alt ciclu al vieții și al existenței. „Lumea de dincolo” nu este ceva neorganizat, ci doar este *altceva*, poate că acolo e „lumea cea adevărată”.

Spațiul închis al lumii noastre se poate mări prin „deschiderea cerului”, existând posibilitatea contactului cu o altă lume, în mod obișnuit, inaccesibilă omului: „Cerul se deschide în noaptea de Sfântul Gheorghe, zice că dă putere pomilor să înflorească”¹³³. Cele două lumi colaborează, cea nevăzută dând suflu cosmic celei văzute, iar aceasta din urmă îi dă celeilalte consistență.

Prin urmare, *lumea* e un univers văzut și nevăzut, complex și vast până la necuprindere, dar în tot locul armonios și concret. Pentru a înțelege „cât ține lumea”, pot

---

¹³² Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 68

¹³³ *Ibidem*, p. 85

fi parcurse două căi: una cu ajutorul sentimentelor, prin intuiție, cealaltă printr-un efort de gândire: „Lumea noastră e așa cum e; întocmită e de nu o poți dezlega, nu te poți împotrivi. Așează-te de ascultă cum sunt lucrurile întocmite și ai să câștigi mult. Minteța ți-e slabă, da nu-i dată degeaba, pune-o în lucrare”¹³⁴.

2.2.5. Spațiu feminin / spațiu masculin – studiu de caz

În cadrul locuinței monocelulare, unde întreaga viață a familiei se desfășoară într-un singur loc, este greu să se delimiteze cu exactitate ce porțiune era destinată femeii sau bărbatului. Dacă în zona vetrei, unde se prepara hrana și erau așezate piesele de mobilier necesare păstrării vaselor pentru prepararea și servirea hranei, spațiul era destinat gospodinei, tot în aceeași încăpere spațiile erau împărțite între femeie și ceilalți membri ai familiei. În exclusivitate, pe timpul iernii, zona din încăpere unde se instala războiul de țesut era rezervată spațiului feminin.

Casa cu o singură încăpere și tindă rece reprezintă locuința monocelulară, la care s-a adăugat o „tindă”, încăpere care îndeplinește funcții multiple (de cămară, de adăpostire a uneltelor și alimentelor, de protejare împotriva incendiilor prin dirijarea fumului în pod).

Și în cazul acestui tip de locuință spațiul determinant era spațiul feminin. Femeia este cea care și-a pus amprenta în organizarea interioarelor celor două încăperi și care își desfășura activitatea în aceste spații. Mai mult, în cazul caselor cu „tindă caldă”, unde vatra din „casă” se mută în tindă, activitatea femeii era predominantă (prepararea și servirea hranei zilnice, torsul, țesutul), în timp ce a bărbatului se rezuma la „colțul” unde se aduceau spre depozitare uneltele și alte obiecte de inventar gospodăresc.

Casa cu două camere și cu tindă mediană este tipul de locuință cel mai răspândit, caracterizându-se printr-o puternică unitate, diferențierile zonale fiind cu greu sesizabile.

Cea de-a doua încăpere are o funcționalitate precisă – spațiu de păstrare (a pieselor de mobilier, printre care și lada de zestre a fetei, care, de fapt, reprezintă o continuitate a activității feminine în interiorul oricărei locuințe, a portului de sărbătoare, a țesăturilor), de ceremonial (de primire a oaspeților, de petreceri). Ea va primi și va conserva numele de „casa curată”, „casa mare”, „casa din vale”, „odaia curată”.

---

¹³⁴ *Ibidem*, p. 69

Ca și în cazurile precedente, femeia este cea care coordonează spațiile, activitatea ei principală zilnică având loc în interiorul acestor încăperi.

Casele vechi, dar și cele mai noi, sunt prevăzute cu „prispă”.

Această componentă arhitecturală mărește și completează spațiul de locuit, stabilind și legătura permanentă între casă și curte. Întregul spațiu este destinat, în cea mai mare parte activității feminine, cea a bărbatului reducându-se la unele îndeletniciri sporadice de reparație și întreținere a uneltelor și inventarului gospodăresc, în funcție de anotimp sau pentru odihnă, după orele de muncă.

Tot în componența locuinței tradiționale intră și „podul casei”, spațiu destinat depozitării unor vase, hambare, lăzi pentru bucate sau pentru păstrarea produselor animale, puse la afumat. De asemenea, sub locuință, în anumite zone, erau săpate beciuri folosite ca spații de păstrare a produselor legumicole și pomi-viticole (fructe, murături, țuică, vin etc.). Dacă în cazul podului, activitatea femeii era împărțită cu cea a bărbatului, în ceea ce privește beciul, acesta era considerat un spațiu destinat cu preponderență bărbatului. Analizând cele prezentate mai sus, putem concluziona că în marea majoritate a cazurilor, spațiul destinat activității feminine este predominant în interiorul locuinței tradiționale.

Spații masculine din interiorul locuinței, pe lângă cele prezentate mai sus, pot fi considerate și următoarele:

- locul de la marginea patului, care era destinat bărbatului, stăpânului casei, femeia și copiii ocupau locurile dinspre perete, fapt care simbolizează în mod evident rolul de protector al bărbatului pentru familie;

- locul din capul mesei, în situația în care masa era servită în „casa mare”, de sărbători sau cu ocazia unor evenimente de familie (peșit, botez, cumetrie).

În cadrul gospodăriei, construcțiile și locurile pot delimita, prin activitatea desfășurată în ele, spațiul feminin de cel masculin.

După observațiile din teren, precum și după informațiile culese, construcțiile și locurile din gospodărie, unde rolul femeii este preponderent sunt:

- casa, ale cărei spații au fost analizate mai sus;
- gropile de bucate;
- jîtnițele și găbănașurile;

- bucătăria de vară;
- cuptorul de pâine;
- camera (celarul), dacă această construcție este separată de casă;
- cotețele de păsări;
- curtea pentru păsări (ograda mică);
- fântâna;
- argeaua;
- grădinița de flori din fața casei;
- grădina de zarzavat.

3. Construcții economice

3.1. Considerații generale

Reședință permanentă a familiei, gospodăria reflectă, prin modul în care este ordonată, particularitățile mediului natural, dar și starea materială a fiecărui locuitor. Construcțiile anexe din gospodăria țărănească pot fi considerate expresia economică a regiunii¹³⁵, dezvoltarea lor făcându-se, în primul rând, potrivit necesităților impuse de îndeletnicirile tradiționale. Pătulele cu cereale, șurele și grajdurile mari, șoproanele cu unelte, toate reprezintă mândria țăranului și ele trebuie văzute.

Gospodăriile pot fi diferențiate în funcție de tipologia satelor – gospodării închise sau deschise – fie după ocupațiile practicate în zonă – gospodării agricole, agro-pastorale, pomicole, viticole, piscicole, specializate în diferite meșteșuguri etc.

Tipul de gospodărie care are curtea închisă pe toate laturile, având aspectul de întăritură, se întâlnește mai ales în satele răsfirate și adunate. Gospodăriile care au curțile deschise, frecvente în satele de tip risipit, au construcțiile grupate pe un lot restrâns, despărțit prin garduri de terenurile agricole din jur.

Ținând cont de amplasarea construcțiilor, distingem: gospodării având curțile dispuse pe laturi neregulate (de obicei, în satele răsfirate unde trebuie avută în vedere configurația terenului) și gospodării în care curțile sunt organizate pe suprafețe regulate, geometrice. În ultimul caz, cel mai des întâlnite sunt următoarele moduri de organizare a curții: liniară, pe două laturi, în triunghi, pe trei laturi, pe patru laturi, în ocol, cu curți

---

¹³⁵ Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, p. 11

duble¹³⁶.

În zona Obcinelor Bucovinei sau a Podișului Central Moldovenesc, întâlnim sate risipite cu gospodării deschise. În acest tip de așezare anexele gospodărești sunt amplasate în trei trepte – în vatra satului, la nivelul fânețelor, în zona pășunilor alpine – fiecare din ele fiind înconjurată cu garduri. Pe lângă avantajele economice, ce decurg dintr-o asemenea dispoziție a gospodăriei, satul oferea și locuri retrase și bine apărate unde oamenii se puteau refugia.

Anexele gospodărești sunt diferite și în funcție de îndeletnicirile tradiționale practicate în zonă, de bunurile de care dispuneau oamenii și de materialele de construcție cele mai accesibile. Prin evidențierea construcțiilor anexe dominante, urmărite în funcție de repartiția lor în teritoriu și a principalelor ocupații, se constată: în arealul montan, frecvente sunt anexele pentru adăpostirea animalelor și a hranei necesare acestora; gospodăriile din zona subcarpatică cuprind, alături de amenajările pentru animale (ce rămân totuși construcțiile economice de bază), uscătoriile și cuptoarele pentru fructe, cramele și pivnițele pentru vin; la câmp, unde economia este axată pe agricultură (sau pe agricultură și creșterea animalelor), preponderente sunt anexele gospodărești pentru păstrarea și depozitarea cerealelor (nu înseamnă că lipsesc adăposturile pentru animale, ci doar că ele ocupă un loc secund).

Având în vedere modul de amplasare al construcțiilor economice, distingem: construcțiile economice din incinta gospodăriilor (intravilan) și construcțiile economice din cuprinsul hotarelor (extravilan). După funcții, le putem grupa în construcții economice pentru păstrarea produselor alimentare și vestimentare și construcții economice pentru adăpostirea animalelor, uneltelor, mijloacelor de transport, furajelor și produselor.

Indiferent de amplasare sau de funcții, gospodăriile țărănești românești modelează unul din cele mai umanizate peisaje, conferindu-i un farmec de netăgăduit. Observând cu atenție construcțiile economice, recunoaștem existența unei concepții spațiale clare care a stat la baza organizării spațiului de locuit. Conul, piramida, prisma – corpurile geometrice ce țin de formele arhitectonice originare, sunt reprezentate și reproduse de aproximativ

---

¹³⁶ Valer Butură, *Etnografia*, p. 67-73

toate anexele¹³⁷.

Dintre construcțiile gospodărești șurele și magaziile pentru cereale se pare că au solicitat cel mai mult talentul și creativitatea meșterilor, integrându-le astfel printre cele mai deosebite monumente de arhitectură tradițională. Ele impresionează prin eleganța liniilor și echilibrul volumelor, prin ingeniozitatea soluțiilor și formulelor aplicate pentru organizarea spațiului (atât a fiecărei construcții în parte, cât și a ansamblurilor gospodărești).

3.2. Construcțiile economice din gospodării

Despre construcțiile anexe din gospodăria rurală, documentele medievale și relațiile de călătorie ale unor peregrini străini nu pomenesc decât incidental. Acest fapt nu trebuie să ne mire prea mult, dacă ținem cont că primele nu prezintă decât rar locuințele, iar ultimele cuprind însemnări ale celor care au vizitat mai ales gospodării din mediul urban, unde funcțiile economice ale acestora au fost parțial alterate. Din ansamblul unei curți orășenești puteau să lipsească șurele, jitnițele, cotețele, dar este greu de presupus că nu existau grajduri pentru adăpostul cailor și șoproane pentru cel al trăsurilor. Bernardo Quirini spune explicit că, la Bacău, și-a construit „alături de cămăruțele de lemn pentru dormit și un mic staul acoperit cu paie”¹³⁸.

În cadrul construcțiilor economice din gospodărie, se disting cele cu funcții speciale – gropi de bucate, jitnițe și găbănașuri, pătule și coșerci, pivnițe și beciuri, grajduri, fânării, cotețe etc. – și cele cu funcții mixte – cămările și șurele.

Pe podgoriile mai îndepărtate de gospodării existau construcții economice speciale, numite *crame*, *pimnițe*, *căsoaie*, *odăi* etc. Documentele cancelariilor domnești menționează câteva dintre aceste construcții.

3.3. Construcțiile economice din cuprinsul hotarelor

Construcțiile economice din cuprinsul hotarelor necesită un studiu mult mai amplu care trebuie să aibă în vedere evoluția așezărilor și locuințelor în funcție de

---

¹³⁷ Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească*, p. 13-15

¹³⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, p. 51

îndeletnicirile tradiționale din diferite zone. Ele au completat anexele din jurul caselor, satisfăcând necesitățile de adăpostire temporară a gospodăriilor, dar s-au dezvoltat în funcție de extinderea terenurilor arabile, fânețelor și pășunelor și odată cu intensificarea ocupațiilor specializate. Cele mai frecvente tipuri de gospodării din hotarele satelor sunt: amenajările cu caracter sezonier, anexele cu funcții precise, construcțiile semipermanente.

Între cele două componente ale gospodăriei – cea din vatra satului și cea din „moșie” – se stabilesc relații concretizate prin: pendulări zilnice, locuire temporară în extravilan, locuire semipermanentă „în hotare” (doar pentru unii membrii ai familiei). În cazul gospodăriilor din hotarul satelor (și nu al elementelor gospodărești cu funcții specializate – crame, pivnițe, grajduri etc.) se constată mari asemănări cu cele din vatra satului, atât în ceea ce privește planul, elevația, materialele și tehnicile de construcție, cât și în legătură cu polifuncționalitatea lor.

De la adăposturile pastorale simple – surlă, corlă – s-a ajuns la construcțiile economice cu funcții complexe care devin, uneori, spațiu permanent de locuire în afara vetrei satului. În funcție de zonă acestea, au primit denumiri diferite: **colibe** (Mărginimea Sibiului), **mutători** (Țara Moților), **odăi** (Țara Loviștei¹³⁹, Țara Bârsei), **case din câmp** (Năsăud), **bordeie** (Munții Bistriței).

4. Construcții comunitare

4.1. Biserica

Situată în centrul așezării sau pe o colină mai înaltă, Biserica este cea care asigură „dialogul” între cotidian și eternitate.

Trăind în ținuturi cu codrii imenși românii și-au înălțat lăcașe de cult care nu se deosebesc decât prin funcția edificiului de casele țărănești. Este dificil de spus dacă bisericile de lemn au apărut înaintea celor de piatră sau invers.

---

¹³⁹ Valer Butură, *Etnografia*, p. 211-213

4.2. Hanul

Hanurile erau locurile preferate de întâlnire ale călătorilor moldoveni; în fața unei ulcele cu vin vechi unii „ascultă” iar alții „spun” și așa, din om în om, veștile mai bune sau mai rele circulau în toată țara. Însă, trebuie să încercăm să înțelegem ce au însemnat aceste hanuri și pentru oaspeții de peste granițele Moldovei.

După cum se știe, drumurile medievale erau desfundate și greu de străbătut. Din această cauză, popasurile (conacele, menzilurile) unde se făcea schimbul cailor de poștă erau apropiate unele de altele. Este drept că înfățișarea lor nu încântă privirea drumeților, dar ele existau și ofereau la ceas de seară hrană și adăpost pentru odihnă. Chiar dacă spun că nu au întâlnit nici un han, călătorii s-au bucurat de ospitalitatea moldovenilor. Paul Beke consemna în anul 1644: „nici un sat sau târg nu are vreun han, ci fiecare casă este loc de găzduire”¹⁴⁰. Și Tommaso Alberti a fost întâmpinat cu cinste în locuințele românilor: „dacă se duce vreun călător să ceară adăpost, orice casă este datoră să-l primească și obișnuiesc acolo să le facă bună primire”¹⁴¹. Câteva rânduri mai jos, Alberti notează: „în toată această călătorie n-am stat o dată cu carele, cu caii și boii la adăpost ci totdeauna în câmp deschis”¹⁴². Mai mult ca sigur, Tommaso Alberti exagerează greutățile acestui drum pentru a-i impresiona pe conducătorii casei de comerț venețiene, al cărui agent comercial era.

În afara acestor adăposturi, destul de nesigure, în Țara Moldovei erau construite pe marile drumuri comerciale, la răspântii sau la vaduri de ape și hanuri propriu-zise, numite de drumeți „cârciumi”. La începutul secolului al XVIII-lea, doi diplomați unguri, Michaly Bay și Gaspar Papay (trimișii lui Francisc Rakoczy al II-lea la hanul tătarilor din Crimeea) spun că au dormit (pe drumul de la Băiceni la Iași) „la o cârciumă în câmp; în Moldova în afară de cârciumi nu se găsesc alte hanuri”¹⁴³. Doar peste câțiva ani, tot un sol maghiar, Pl Raday, numește locurile de popas cârciumi¹⁴⁴. El precizează, în *Jurnalul călătoriei la Bender*, că după ce a plecat din Câmpulung „mergând mereu pe apa Moldovei am poposit seara la o cârciumă și-am dormit acolo”. Și la Târgu Frumos Raday a fost găzduit tot la o cârciumă.

---

¹⁴⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, p. 279

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 361

¹⁴² *Ibidem*

¹⁴³ *Ibidem*, p. 239

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 294

Deci, deși aveau camere unde oamenii puteau să doarmă și grajduri unde să se adăpostească animalele, pentru acești călători hanurile moldovenești sunt tot cârciumi. Să fie oare numite cârciumi hanurile țărănești?!

Hanurile moldovenești, numite de fapt *ratoșuri* sau *ratoșe*, au o structură arhitectonică aparte, comparativ cu cele din Țara Românească¹⁴⁵. Despre aceste locuri de popas relatează, probabil, în scrierile lor Daniel Krmann și Johann Wendel Bardili. Superintendentul bisericii evanghelice din Ungaria, trecând în 1709 pe drumul de la Suceava la Câmpulung, vede „multe hanuri clădite la drumul mare spre folosul călătorilor, în care se pot găsi rachiu, pâine, brânză și poame”¹⁴⁶. Johann Wendel Bardili merge în același an de la Bender spre Câmpulung (prin Iași, Hârlău, Suceava) și spune că, undeva, între Prut și Iași, „în mijlocul unei văi, am dat de o casă singuratică, părănd mai degrabă vizuina unor ucigași, decât o locuință cinstită, dar care totuși fusese construită anume pentru drumeți, ca să aibă unde să-și petreacă noaptea, deoarece localitățile locuite sunt foarte departe unele de altele”¹⁴⁷. Continuându-și itinerariul, după un scurt popas la Iași, Bardili va ajunge și la „un han, care împreună cu altul se găsesc cu totul singuratice pe un deal în pădure”¹⁴⁸.

Nici unul dintre acești călători nu face o descriere¹⁴⁹ a ratoșului în care a poposit, deci ne putem permite să-l asemănăm cu celebrul han al Ancuței. „Trebuie să știți dumneavoastră că hanul acela al Ancuței nu era han, era cetate. Avea niște ziduri groase de ici până colo și niște porți ferecate cum n-am văzut de zilele mele. În cuprinsul lui se puteau oploși oameni, vite și căruțe și nici habar n-aveam despre partea hoților”¹⁵⁰.

4.3. Școala

Aproape în fiecare sat exista o construcție specială destinată instruirii copiilor și tineretului.

---

¹⁴⁵ Ele au aspectul unor construcții fortificate cu ziduri groase de 60-80 cm, cu porți masive de stejar și gratii la ferestre. (Georgeta Stoica, *Arhitectura populară*, p. 105)

¹⁴⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, p. 260

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 277

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 279

¹⁴⁹ Pierre Lascaopier face în anul 1574 o călătorie din Franța spre Constantinopol prin Balcani, trecând și prin Țara Românească. În jurnal Lascaopier descrie și un „hospitau” balcanic (sensul este de „ospete”, „case de primire”): „înălțată pe niște pietre de drum cât una pentru fiecare zi (...). Bogații și săracii găzduiesc acolo în lipsă de altceva mai bun. Ele sunt ca niște grajduri foarte mari, lumina zilei pătrunde înăuntru prin niște spărturi în loc de ferestre. Oamenii stau pe niște «reliefz» (lavițe, priciuri) așezate în jurul acestei hale”. (Apud., F. Braudel, *Structurile cotidianului*, p. 182)

¹⁵⁰ Mihail Sadoveanu, *Hanul Ancuței*, p. 3

Școala, căci despre ea este vorba, era amplasată într-o poziție centrală a localității nu departe de primărie, cămin cultural sau biserică. Construcțiile școlare, la început, erau modeste, cu una sau două încăperi la care se mai adăuga și un spațiu central mai mic destinat cancelariei. În unele localități, în clădirea școlii exista și o cameră destinată învățătorului, spațiul exclusiv destinat locuirii acestuia. Un astfel de exemplu îl întâlnim la fosta Școală a Românilor din municipiul Sf. Gheorghe, județul Covasna, astăzi filială a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni.

În funcție de zonă și de mărimea localității, clădirile școlare erau mai mari sau mai mici. Ele erau construite din lemn, cărămidă sau paiantă având acoperișul în două ape (foarte rar) sau în patru ape. Acesta era confecționat din șindrilă, șiță, țiglă sau olane (în funcție de zonă). Multe școli aveau la intrare un foișor amplasat central pe prispa din fața clădirii. Stâlpii prispei sau ai foișorului erau din lemn sculptat sau din zid. O construcție monumentală cu stâlpii prispei și ai foișorului frumos ornamentați se află astăzi amplasată în Muzeul Arhitecturii Populare Vâlcene de la Bujoreni.

Planul general al unei școli era următorul: în stânga și dreapta construcției se aflau două săli de clasă, egale ca dimensiuni. În centru, la intrare, era un hol de acces spre cele două săli. Tot din acest hol se pătrundea și în cancelarie, care era amplasată central între cele două săli de clasă.

Numărul sălilor de clasă a crescut în timp, în funcție de mărimea localității, de starea ei economică și de numărul de elevi.

4.4. Primăria

Fiecare sat reședință de comună avea amplasată central o construcție specială, administrativă, unde „căpetenia colectivității” își desfășura activitatea.

Primăriile aveau diferite dimensiuni, în funcție de mărimea localității și de importanța economică a acesteia.

Construcțiile erau făcute din paiantă, în zonele de câmpie, și din bârne de lemn, în zonele deluroase. Mai târziu, apar și construcțiile din cărămidă.

Acoperișul era în marea lui majoritate, în patru ape fiind confecționat din șiță sau șindrilă, olane sau țiglă în funcție de zonă.

În fața construcției era o prispă centrală cu stâlpi, gen foișor. În multe cazuri

prispa se întindea pe toată latura din față a clădirii.

Sunt cazuri când stâlpii prispei sau ai foișorului sunt ciopliți sau prezintă decoruri traforate.

Planul era simplu, cu un hol central în care se intra din prisă sau foișor, urmând una, două sau mai multe încăperi laterale.

5. Studii de caz

5.1. Arhitectura tradițională în nordul județului Argeș

5.2. Contribuții privind arhitectura populară din zona viticolă a Dunării – județele Ilfov și Teleorman – în secolul al XIX-lea

5.3. Monumente de arhitectură populară și instrumentar pomiviticol din zona Vrancea aflate în patrimoniul Muzeului Viticulturii și Pomiculturii din România

5.4. Date privind arhitectura populară din Podgoria Alba Iulia

5.5. Date etnografice privind așezarea montană de tip risipit – Peștera, județul Brașov

5.6. Date etnografice de pe teritoriul județului Covasna

5.7. Țara Oltului

5.8. Arta populară din Gorj; studiu asupra satului Hobița (Casa memorială *Constantin Brâncuși*)

5.9. Comunitatea sătească din Pătârlagele, județul Buzău

5.10. Depistarea unei gospodării de pomicultor din Țara Zarandului spre a fi transferată la Muzeul Național al Pomiculturii și Viticulturii de la Golești-Argeș

5.11. Casa din Vălenii de Munte transferată la Muzeul Național al Viticulturii și Pomiculturii de la Golești – Argeș

5.12. Studiu de caz în imagini inedite. Casele fântânilor de slatină

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ ȘI ABREVIERI

IZVOARE ARHIVISTICE EDITE

1. *** *Călători străini despre Țările Române*, București, Ed. Enciclopedică, vol. I, 1968; vol. II, 1970; vol. IV, 1972; vol. V, 1973; vol. VI, 1976; vol. VII, 1983; vol. VIII, 1983.
2. *** *Documenta Romaniae Historica*, Seria A, *Moldova*, vol. I, București, Ed.

DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII

1. *** *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București, Ed. Academiei, 1984.
2. I. Godea, *Dicționar* – I. Godea, *Dicționar etnologic român*, București, Ed. Etnologică, 2007.
3. I. Godea, *Etnologia* – I. Godea, *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografie ilustrat*, București, 2002.
4. *** *Dicționarul limbii române* – *** *Dicționarul limbii române contemporane*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1955.
5. Stoica, Petrescu, Bocșe, *Dicționar* – G. Stoica, P. Petrescu, M. Bocșe, *Dicționar de artă populară*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1995.
6. Suciu, *Dicționar* – C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1967.

LUCRĂRI GENERALE

1. *** *Cărările credinței. Biserici de lemn monument istoric din județul Timiș*, Timișoara, Ed. Graphite, 2006.

2. *** *Istoria României* – *** *Istoria României*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1960
3. *** *Topografia* – *** *Topografia monumentelor din Transilvania, județul Brașov*, vol. 3, 3, Sibiu, Ed. Thausib, 1995.
4. *** *Arta populară*, București, Ed. Academiei, 1969.
5. *** *Vrancea* – *** *Vrancea. Studii și comunicări*, Focșani, 1991-1997.
6. *** *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, 2001-2010 .
7. *** *Atlasul Etnografic Român*, vol. I. *Habitatul*, București, Ed. Academiei Române, 2003.

LUCRĂRI DE AUTOR

1. Alecsandri, *Despre geniul* – V. Alecsandri, *Despre geniul întăritor al casei*, în *Poezii populare ale românilor*, București, Ed. Minerva, 1973.
2. Andronic, *Un sat din Bucovina* – Mugur Andronic, *Un sat din Bucovina numit... Cacica*, Brăila, Ed. Istros a Muzeului Brăilei, 2009.
3. Aries, Duby, *Istoria* – P. Aries, G. Duby, *Istoria vieții private*, vol. I-IV, București, Ed. Meridiane, 1994, 1995.
4. Aristotel, *Fizica* – Aristotel, *Fizica*, București, Ed. Științifică, 1966.
5. Assunto, *Peisajul* – R. Assunto, *Peisajul și estetica*, I, *Natură și istorie*, București, Ed. Meridiane, 1986.
6. Bachelard, *La Poétique* – G. Bachelard, *La Poétique de l'espace*, Paris, 1960
7. Bârză, *Arheologie* – L. Bârză, *Arheologie generală*, București, 1985.
8. Bâzgu, Ursu, *Arhitectura* – Eugen Bâzgu, Mihai Ursu, *Arhitectura vernaculară în piatră*, Chișinău, Ed. Știința, 2009.
9. Bălan, Mihăilescu, *Istoria* – St. Bălan, N. Mihăilescu, *Istoria științei și tehnicii în România. Date cronologice*, București, Ed. Academiei, 1985.
10. Bălăianu – M. Bălăianu, *Dioștii. Pagini de istorie*, București, 1998.
11. Bălcescu, *Românii* – N. Bălcescu, *Românii supt Mihai – voievod Viteazul*, București, Ed. Minerva, 1985.
12. Bărbat, *Monografia* – I. Bărbat, *Monografia comunei Ucea*, mss., 1932.

13. Bergson, *L'Évolution* – H. Berson, *L'Évolution créatrice*, Paris, 1945.
14. Bercea, *Cadre* – E. Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești. Contribuții la reprezentarea spațiului, timpului și cauzalității*, București, Ed. Cartea Românească, 1985.
15. Blaga, *Trilogia* – L. Blaga, *Trilogia culturii*, București, Ed. Humanitas, 1994.
16. Bobi, *Un atelier* – V. Bobi, *Un atelier de prelucrarea silexului și pietrei aparținând culturii Boian descoperit la Candești – Vrancea*, în *Vrancea*, vol. II, Focșani, 1979.
17. Bobi, *Descoperiri* – V. Bobi, *Descoperiri arheologice din epoca bronzului în județul Vrancea*, în *Vrancea*, vol. IV, 1981.
18. Bobi, *Cercetările arheologice* – V. Bobi, *Cercetările arheologice efectuate pe teritoriul județului Vrancea, 1926-1986*, în *Vrancea*, vol. VIII – X, 1991.
19. Bobi, *Originea* – V. Bobi, *Originea și dezvoltarea habitatului geto-dacic de la curbura exterioară a Carpaților*, în *Vrancea*, vol. XI, 1997.
20. Bobi, Paragină, *Șantierul* – V. Bobi, A. Paragină, *Șantierul arheologic de la Vârteșcoiu în Vrancea*, vol. VIII-X, 1991.
21. Boia, *Pentru o teorie* – L. Boia, *Pentru o teorie a imaginarului*, București, Ed. Humanitas, 2000.
22. Bonaparte, *Chronos* – M. Bonaparte, *Chronos. Eros. Thanatos*, Paris, 1952.
23. Brandel, *Structurile* – F. Braudel, *Structurile cotidianului. Posibilul și imposibilul*, Vol. II, București, Ed. Meridiane, 1984.
24. Bucur, *Borșa-Crestaia* – Veronica Bucur, *Borșa-Crestaia. Istoria unei familii ardelenene și a unui sat dispărut*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2003.
25. Bulencea, *Viile* – Atanasie Bulencea, *Viile și vinurile Transilvaniei*, București, Ed. Ceres, 1975.
26. Butură, *Etnografie* – Valer Butură, *Etnografia poporului român Cultura materială*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978.
27. Butură, *Adăposturile* – Valer Butură, *Adăposturile pastorale în Țara Moților*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Cluj-Napoca, anii 1962-1964, Cluj, 1966.
28. Capesius, *Interiorul* – Roswith Capesius, *Interiorul casei țărănești*, în *Țara*

- Bârsei*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1974.
29. Camilar, *Cultură și civilizație* – Mihai Camilar, *Cultură și civilizație tradițională în zona etnografică Humor*, Biblioteca „Miorița”, Câmpulung Moldovenesc, 2011.
  30. Caraman, *Descolindatul* – Petre Caraman, *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei, Studiu de folclor comparat*, Ediție îngrijită și posfață de Ion H. Ciubotaru, Ed. Universității Alexandru Ioan Cuza, 1997.
  31. Caraman, *Les portes* – Pentru Caraman, *Les portes monumentales de la Roumanie. Considérations générales sur leur genèse et leur signification*, în *Etudes roumaines et aroumaines. Sociétés européennes*, sub redacția Paul H. Stahl, Paris-București, 1990.
  32. Chelcea, *Despre argea* – Ion Chelcea, *Despre „argea” ca instalație de prelucrat cânepa. Contribuții la istoria îndeletnicirilor casnice textile în țara noastră*, în *Revista Muzeelor*, an. II, nr. Special, București, 1965.
  33. Chelcea, *Asupra surlei* – Ion Chelcea, *Asupra surlei ca adăpost omenesc elementar (la români și la alte popoare)*, în „Muzeul Satului. Studii și cercetări”, București, 1979.
  34. Chevalier, *Gherbrant Dicționar* – Jean Chevalier, Alain Gherbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. Vol. III, București, Ed. Artemis, 1995.
  35. Chiorean, Vescan, Vișinescu, *Viișoara* – Mihai Chiorean, Eugen Vescan, Valentin Vișinescu, *Viișoara. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Casa Cărții de Știință, 2000.
  36. Chiriac, *Pictura bisericilor* – A. Chiriac, *Pictura bisericilor de lemn românești din Bihor în secolele al XVIII-lea și al XX-lea*, Oradea, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, 1999.
  37. Cinezan, *Comuna Apahida* – Vladimir Cinezan, *Apahida. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2003.
  38. Ciubotaru I. Ciubotaru S., *Ornamente* – Ioan H. Ciubotaru, *Ornamente populare tradiționale din zona Botoșanilor. Cusături, țesături*, Botoșani, 1982.
  39. Ciubotaru, *Valia* – Ion H. Ciubotaru, *Valea Șomuzului Mare. Monografie*

- folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu și Viorel Bîrleanu, Iași, *Caietele Arhivei de Folclor*, 1991.
40. Cojocaru N., *Casa* – Nicolae Cojocaru, *Casa veche de lemn din Bucovina. Arhitectura populară*, București, Ed. Meridiane, 1983.
  41. Comșa, *Despre* – E. Comșa, *Despre descoperirile din epoca neolitică din nord-estul Munteniei*, în Vrancea, vol. IV.
  42. Coteț, *Geomorfologia* – P. Coteț, *Geomorfologia cu elemente de geologie*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971.
  43. Coulanges, *Cetatea* – Fustel de Coulanges, *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, Traducerea de Mioara și Pan Izverna, traducerea notelor de Elena Lazăr, Prefață de Radu Florescu, Ed. Meridiane, 1984.
  44. Crăiniceanu, *Igiena* – Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena țaranului român. Locuința, încălzăminte și îmbrăcăminte. Alimentația în diferite regiuni ale țării și în diferite timpuri ale anului*, București, 1895.
  45. Cristea, *De la legendă* – Dumitru Cristea, *De la legendă la adevăr – țesutul la argea în Mânzălești*, în *Caiete de etnografie și folclor*, Buzău, 1978.
  46. Cristea, *Legende* – Dumitru Cristea, *Legende locale privind toponimia comunei Mânzălești, județul Buzău*, în *Caiet etnografic și folclor*, Buzău, 1978.
  47. Crișan, *Burebista* – Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977.
  48. Daicoviciu, *Dacia* – H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea română*, Cluj, 1972.
  49. Daicoviciu, *Dacii* – Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, Chișinău, Ed. Hyperion, 1991.
  50. Dăncuș, *Arhitectura vernaculară* – Mihai Dăncuș, *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia XXI, 2010.
  51. Dima, *Drăguș* – Al. Dima, *Drăguș. Un sat din Țara Oltului (Făgăraș). Împodobirea porților interioarelor caselor, opinii despre frumos*, Institutul de Cercetări Sociale al României, București, 1945.
  52. Duby, *Evul mediu* – Georges Duby, *Evul mediu masculin. Despre dragoste și alte eseuri*, București, Ed. Meridiane, 1992.

53. Dumistrăcel, *Elemente* – Stelian Dumistrăcel, *Elemente autohtone ale vocabularului limbii române în „Anonymus Caransebesiensis: argea – argelaș”*, în *Din istoria Europei Romane*, Oradea, 1995.
54. Dumitrașcu, Bader, *Așezarea dacilor* – S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Muzeul de Istorie, Satu-Mare, 1967.
55. Dumitrescu, *Considerații asupra habitatului* – Ionuț Dumitrașcu, *Considerații asupra habitatului rural de pe Valea râului Olănești*, în „Studii și materiale de etnografie și artă populară, XXIX”, Tg. Mureș, Ed. Ardealul, 2009.
56. Dumitrescu, Vulpe, *Dacia* – Vladimir Dumitrescu, Alexandru Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988.
57. Dumitriu, *Retrospective* – Anton Dumitriu, *Retrospective*, Ed. Tehnică.
58. Dunăre, *Apariția* – Nicolae Dunăre, *Apariția și răspândirea așezărilor în spațiul bârsan*, în *Țara Bârsei*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1974.
59. Dunăre, *Contribuții* – Nicolae Dunăre, *Contribuții la studiul gospodăriei cu curte închisă și întărită la români*, în *Cumidava*, vol. III, Brașov, 1969.
60. Dunăre, *Gospodăria* – Nicolae Dunăre, *Gospodăria cu curte închisă și întărită*, în *Țara Bârsei*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1974.
61. Dunăre, Someșan – *Tipologia*, Nicolae Dunăre, Laurian Someșan, *Tipologia morfologică a așezărilor rurale din Țara Bârsei*, în *Țara Bârsei*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1974.
62. Durand, *Structurile* – Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală* (Traducere de Marcel Aderca, postfață de Cornel Mihai Ionescu), București, Ed. Universul Enciclopedic, 1998.
63. Durkheim, *Formele* – Emile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Ed. Polirom, 1995.
64. Eliade, *Comentarii* – Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, în *Meșterul Manole*, Iași, Ed. Junimea, 1992.
65. Eliade, *De la Zalmoxis* – Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Ghinghis-han. Studii comparative despre religie și folclor Daciei și Europei Orientale*, București, Ed. Humanitas, 1995.
66. Eliade, *Eseuri*, Mircea Eliade – *Eseuri. Mitul eternei reînțoarceri. Mituri, vise*,

- mistere*. (Traducere de Maria și Cezar Ivănescu), București, Ed. Științifică, 1991.
67. Eliade, *Imagini* – Mircea Eliade, *Imagini și simboluri magico-religios*, București, Ed. Humanitas, 1994.
68. Eliade, *Sacrul* – Mircea Eliade, *Sacrul și profanul* (Traducere de Rodica Chira), București, Ed. Humanitas, 1992.
69. Eliade, *Tratat* – Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, Ed. Humanitas, 1992.
70. Eugen, *Tureni* – Gergely Eugen, *Tureni. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2002.
71. Faure, *Istoria*, Elie Faure, *Istoria artei. Spiritul formelor*, vol. II, (Traducere de Irina Mavrodin, prefață de Dan Grigorescu), București, Ed. Meridiane, 1990.
72. Florescu, I. Al, *Civilizația* – I. Al. Florescu, *Civilizația lemnului*, București, 1976.
73. Florescu M., *Rituri* – M. Florescu, *Rituri și ritualuri practicate de purtătorii culturii Monteoru în lumina săpăturilor de la Cândești, Vrancea, în Carpica*, vol. X, Bacău, 1978.
74. Focillon, *Viața* – Henri Focillon, *Viața Formelor* (traducere de Laura Irodiu Aslan, prefață de Dumitru Matei), București, Ed. Meridiane, 1977.
75. Focșa, Godea, *Arhitectura* – Gh. Focșa, I. Godea, *Arhitectura Grojului*, Timișoara, Ed. de Vest, 2002.
76. Focșa, Nistoroia, *Două* – M. Focșa, Gh. Nistoroia, *Două variante ale palatului de paradă în zona Târnave*, în *Revista Muzeelor*, București, 1970, nr. 1.
77. Ghergaru, Hozoc, *Mobilierul* – Leontin Ghergaru, Ionel Hozoc, *Mobilierul țărănesc*, în *Țara Bârsei*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1974.
78. Ghika, *Scrisoarea* – V.I. Ghika, *Scrisoarea unui preot catolic pământean din veacul al 17-lea (extrasă din Arhivele Propagandei)*, în *Revista Catolică*, nr. 4, 1912.
79. Ghinoiu, Văduva, *Tradiție* – Ion Ghinoiu, Ofelia Văduva, *Tradiție și inovație în procesul sistematizării așezărilor rurale*, în *Revista de etnografie și Folclor*, București, tom. 18, nr. 2, 1973.
80. Giurescu, *Istoria* – Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1974

81. Giurescu C.C., *Istoricul* – Constantin C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor. Din cele mai vechi timpuri până la 1918* (cu 124 de documente inedite, 1626-1864, și trei reproduceri), București, Ed. Academiei, 1969.
82. Gorovei, *Credinți* – Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*. Ediție îngrijită și introducere de Iodan Datcu, București, Ed. Grai și suflet – Cultura națională, 1995.
83. Godea, *Arhitectura* – I. Godea, *Arhitectura la români. De la obârșii la Cozia*, Oradea, Ed. Primus, 2007.
84. Godea, *Muzeul Satului* – I. Godea, *Muzeul Satului 1936-2003*, București, Ed. Coresi, 2004.
85. Godea, *Culele* – I. Godea, *Culele din România. Tezaur de arhitectură europeană*, Timișoara.
86. Godea, *Bisericile de lemn* – I. Godea, *Biserici de lemn din România (nord-vestul Transilvaniei)*, București, Ed. Meridiane, 1996.
87. Gourewitch, *Les categories* – Aaron Gourewitch, *Les categories de la culture medievale*, Paris, Ed. Gallimard.
88. Grisellini, *Istoria* – Francisc Grisellini, *Istoria Banatului timișan*, Tipografiile Române Unite, București, 1926, p. 126, Apud, Gabriel Manolescu, *Preliminarii la o istorie a folclorului și folcloriștilor din Banat*, în *Folclor literar*, II, Timișoara, 1969.
89. Grumăzescu, Ștefănescu, *Județul Vrancea* – H. Grumăzescu, Ioana Ștefănescu, *Județul Vrancea*, București, Ed. Academiei, 1970.
90. Gusdorf, *Mit* – Georges Gusdorf, *Mit și metafizică. Introducere în filosofie* (traducere de Lizuca Popescu-Ciobanu, Adina Tihu), Timișoara, Ed. Amacord, 1996.
91. Guțu, *Dicționar* – Gheorghe Guțu, *Dicționar latin român*, București, Ed. Științifică, 1973.
92. Hașdeu, *Ethymologicum* – B. P. Hașdeu, *Ethymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, t. I, București, 1887.
93. Haitel, *Cercetările* – R. Heitel, *Cercetările arheologice efectuate la mănăstirea Neamț*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, vol. XXXVIII, nr. 6, 1962.

94. Herseni, *Probleme* – Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1941.
95. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României* – Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Enciclopedică, București, 1967.
96. Ionescu, *Arhitectura* – Grigore Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii, creații, creatori*, București, Ed. Tehnică, 1986.
97. Iorga, *Istoria* – Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători* (Ediție îngrijită de Adrian Anghelescu), București, Ed. Eminescu, 1981
98. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare* – Nicolae Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare, Chișinău, Ed. Litera*.
99. Iorga, *Neamul* – Nicolae Iorga, *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, București, 1939.
100. Joja, *Arhitectura* – Constantin Joja, *Arhitectura românească în context european*, București, 1961.
101. Jurov, *Ce este arhitectura* – Cosma Jurov, *Ce este arhitectura?*, București, Ed. Albatros.
102. Korschitzky, *Arhitectura populară* – Walther Korschitzky, *Arhitectura populară din Banat*, Timișoara, Ed. Fundația Interart TRIADE, 2003
103. Ladurie, *Mountailou* – Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, sat Occitan de la 1294 până la 1324*, vol. I, București, Ed. Meridiane, 1992.
104. Lahovari, Ioan, *Marele* – I. Lahovari, George Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990.
105. Lips, *Obârșia* – Iulius Lips, *Obârșia lucrurilor*, București, 1964.
106. Maier, *Cercetarea* – Radu Octavian Maier, *Cercetarea așezării și arhitectură țărănești în Luizi-Călugăra, jud. Bacău*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, t. 39, nr. 3-4, București, 1994.
107. Marc, *Elemente privind structura* – Dorel Marc, *Elemente privind structura habitatului și arhitectura populară în zona Târnavei Mari. Plastica arhitecturală și decorativă a caselor. Interferențe*, în „Studii și materiale de etnografie și artă populară, XXIX”, Tg. Mureș, Ed. Ardealul, 2009.

108. Marian, *Înmormântarea* – Simion Florea Marian, *Înmormântarea la Români. Studiu etnografic*, București, Ed. Grai și Suflet. Cultura națională, 1995.
109. Mauss, Hubert, *Eseu* – Marcel Mauss, Henri Hubert, *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*, Iași, Ed. Polirom, 1997.
110. Mărtinaș, *Originea ceangăilor* – Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*. Ediție îngrijită de Ion Coja și V.V.M. Ungureanu, cuvânt înainte de I. Dumitriu-Snagov, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1985.
111. Mihăilescu, Macovei, *Valea Putnei* – N. ST. Mihăilescu, V. Macovei, *Valea Putnei cu privire specială asupra Vrancei*, București, Ed. Științifică.
112. Mihăilescu, *Dealurile* – Vintilă Mihăilescu, *Dealurile și câmpiile României. Studii de geografia reliefului*, București, Ed. Academiei, 1966.
113. Miulescu, *God's* – Nicolae Miulescu, *God's country*, Milano, 1976.
114. Muscă, *Locuințele* – Tiberiu I. Muscă, *Locuințele de la începutul epocii bronzului descoperite la Băleni (jud. Dâmbovița)*, Simpozionul Național de Arheologie, 23-25 noiembrie 1995.
115. Naghiu, *Catedrala* – Iosif E. Naghiu, *Catedrala din Iași*, în *Lumina creștinului*, anul XXX, februarie 1944.
116. Năgler, *Românii și sașii* – Thomas Năgler, *Românii și sașii până la 1848*, Sibiu, Ed. Thausib, 1997.
117. Neamțu, *Bordei* – Vasile Neamțu, *Bordei și semibordei*, în *Civilizație medievală și modernă*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1985.
118. Popescu, *Arhitectura casei* – Iosif Viorel Popescu, *Arhitectura casei bănățene. Sec. XVIII-XX*, Timișoara, Ed. Eurostampa, 2002.
119. Plopșor, *Le paléolithique* – C.S. Nicolăescu, *Le paléolithique dans la République Roumaine à la lumière des dernières recherches*, în *Dacia*, I (NS), 1957.
120. Plopșor, Moroșanu, *Sur le* – C. S. Nicolăescu-Plopșor, I.N.Moroșanu, *Sur le commencement du paléolithique en Roumaine*, în *Dacia*, I (NS), 1959.
121. Nicolescu, *Arta* – Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare, Antecedentele și etapele de dezvoltare ale artei moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Ed.

- Academiei, 1964.
122. Nicolescu, Dumitrașcu – *Din trecutul*, Corina Nicolescu, Florin Dumitrașcu, *Din trecutul mănăstirii Probota*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, București, an. III, nr. 1-2, 1956.
  123. Pănoiu, *Arhitectura* – A. Pănoiu, *Arhitectura tradițională gorjană*, Tg. Jiu, 1996.
  124. Pănoiu, *Arhitectura și sistematizarea* – A. Pănoiu, *Arhitectură și sistematizare rurală în județul Mehedinți*, București, 1983.
  125. Voronca, *Datinile* – Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I (Ediție îngrijită de Jordan Datcu), București, Ed. SAECULUM I.O., 1998.
  126. Olteanu, *Societatea* – Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii (secolul VII-XI)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983.
  127. Pamfile, *Agricultura* – Tudor Pamfil, *Agricultura la români. Studiu etnografic cu un adaos despre măsurătoarea pământului și glosar*, București, 1913.
  128. Papu, *Tipul creativ* – Edgar Papu, *Tipul creativ românesc în context universal*, în *Frumosul românesc în concepția și viziunea poporului* (Ediție îngrijită de Ioan Șerb și Florica Șerb, prefață de Dan Grigorescu), București, Ed. Eminescu, 1977.
  129. Pavel, *Studii* – Pavel Emilia, *Studii de Etnologie Românească*, București, Ed. Princeps Edit, 2006.
  130. Pavelescu, *Valea Sebeșului* – Gheorghe Pavelescu, *Valea Sebeșului. Monografie etno-folclorică*, vol. II. *Folclor*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2008.
  131. Pănoiu, *Așezări* – Andrei Pănoiu, *Așezări cu caracter temporar pe harta României Meridionale. Pivnițele și conacele din dealul Glodenilor*, în *Studii și Cercetări de Etnografie și Artă populară*, vol. I, București, 1981.
  132. Petrescu, *Arhitectura* – Paul Petrescu, *Arhitectura*, în *Arta populară românească*, București, Ed. Academiei, 1969.
  133. Petrescu, *Arhitectura populară* – Paul Petrescu, *Arhitectura populară*, în *Țara Bârsei*, vol. II, București, Ed. Academiei, 1974.

134. Petrescu, *Arhitectura țărănească* – Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească din lemn din România*, București, Ed. Meridiane, 1974.
135. Petrescu, *Arta țărănească* – Paul Petrescu, *Arta țărănească din lemn din România*, Editura Meridiane, București, 1981.
136. Petrescu, *Creația*, Paul Petrescu – *Creația țărănească*, București, Ed. Meridiane, 1976.
137. Petrescu, *Imaginea* – Paul Petrescu, *Imaginea omului în arta populară românească*, București, Ed. Meridiane, 1969.
138. Petrescu, Mironescu, *Construcțiile* – Paul Petrescu, N.A.I. Mironescu, *Construcțiile viticole din Gorj, în Cibinum*, Sibiu, 1967-1968.
139. Petrescu, Mironescu, *Construcțiile viticole* – Paul Petrescu, N.A.I. Mironescu, *Construcțiile viticole din zona Hușilor*, în *Revista de Folclor*, 1963.
140. Petrescu, Stoica, *Arta populară* – Paul Petrescu, Georgeta Stoica, *Arta populară românească*, București, Ed. Meridiane, 1981.
141. Petrescu, *Tradiția* – Paul Petrescu, *Tradiția franconă în arhitectura populară săsească din sudul Transilvaniei*, în *Studii și cercetări de istoria artei plastice*, nr. 2, 1971.
142. Piaget, Inhelder, *La Représentation* – Jean Piaget, B. Inhelder, *La Représentation de l'espace chez l'enfant*, Paris, 1948.
143. Pintilie, Pintilie, *Comuna Dăbâca* – Mariana Pintilie, Dorin Pintilie, *Comuna Dăbâca. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Eurodidact, 2001.
144. Pleșu, *Minima* – Andrei Pleșu, *Minima Moralia*, București, Ed. Humanitas, 1994.
145. Prahoveanu, *Etnografia* – Ioan Prahoveanu, *Etnografia poporului român*, Pitești-Brașov, 2001.
146. Rebreanu, *Laudă* – Liviu Rebreanu, *Laudă țărânului român*, în *Discursuri de recepțiune la Academia Română*, LXXVII, 1940.
147. Reicevich, *Osservazioni* – Ștefan Reichevici, *Osservazioni storiche, naturali e politice interno la valachie e Moldavie*, apud, Vasile Neamțu, *Bordei*.
148. Rusu, *Elemente* – I.I. Rusu, *Elemente autohtone în terminologia așezărilor și gospodăriei*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii*

- 1961-1964, Cluj-Napoca, 1966.
149. Sadoveanu, *Hanul* – Mihail Sadoveanu, *Hanul Ancuței* (Ediție îngrijită de Constantin Trandafir), Galați, Ed. Porto-Franco.
  150. Sartre, *L'Imaginaire* – Jean-Paul Sartre, *L'imaginaire*, Gallimard, Paris, 1940.
  151. Segré, *Mituri* – Monique Segré, *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană* (traducere de Beatrice Stanciu), Timișoara, Ed. Amacord, 2000.
  152. Stahl, *Din istoricul* – Paul H. Stahl, *Din istoricul cercetărilor de arhitectură populară românească*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, nr. 3, 1964.
  153. Stahl, *Elements* – Paul H. Stahl, *Elements occidentaux, balkaniques et orientaux dans les constructions paysannes roumaines*, în *Etudes et documents balkaniques et méditerranéens*, 6, Paris, 1983.
  154. Stahl, *L'organisation* – Paul H. Stahl, *L'organisation magique du territoire villageois roumain*, în *L'Homme*, tom XIII, nr. 3, Paris, 1973.
  155. Stahl, Petrescu, *Arhitectura* – Paul H. Stahl, Paul Petrescu, *Arhitectura populară din regiunea Suceava*, în *Arhitectura*, București, 1958, nr. 8.
  156. Stahl, *Planurile* – Paul H. Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, în *Studii și comunicări*, nr. 9, Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1959.
  157. Stănculescu, Gheorghiu, Petrescu, Stahl, *Arhitectura Populară* – Florin Stănculescu, Ad. Gheorghiu, P. Petrescu și P. Stahl, *Arhitectura Populară Românească – Regiunea Pitești*, Editura Tehnică, București, 1958
  158. Stoica, *Arhitectura* – Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Râmnicu-Vâlcea, 1974.
  159. Stoica, *Arhitectura populară* – Georgeta Stoica, *Arhitectura populară românească*, București, Ed. Meridiane, 1989.
  160. Stoica, *Organizarea* – Georgeta Stoica, *Organizarea interiorului locuinței Țărănești românești*, în *Studii și cercetări*, Muzeul Satului, București, 1971.
  161. Stoica, *Satul* – Georgeta Stoica, *Satul românesc*, în *Cronica XXVI*, Iași, 1991.
  162. Ștefănescu, *Fântâni* – Ștefănescu, *Fântâni cu bazin de acumulare a apei*

- din precipitații în Bihor, în Biharea*, vol. X, Oradea, 1982.
163. Ștefănescu, *Lumea reală* – B. Ștefănescu, *Lumea reală din vestul României între medieval și modern*, Oradea. Ed. Universității din Oradea, 2006.
  164. Ștefănescu, *Sociabilitate urbană* – B. Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, Oradea, Ed. Universității din Oradea, 2004.
  165. Șteiu, Negru, *Poieni* – Nicolae Șteiu, Gheorghe Negru, *Poieni. Spațiu, istorie și spiritualitate*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2003.
  166. Șteiu, Trif, *Beliș* – Nicolae Șteiu, Ioan Marius Trif, *Beliș. Vatră străbună. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2002.
  167. Teodoru, *Continuitatea* – Dan Gh. Teodoru, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați, în secolele VI-XI dH.*, Iași, Ed. Junimea, 1984.
  168. Teodoru, *Teritoriul* – Dan Gh. Teodoru, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI dH*, Iași, Ed. Junimea, 1978.
  169. Teodoru S., *Săpăturile* – Silvia Teodoru, *Săpăturile arheologice de la Budeni – comuna Dolhasca (Suceava)*, în *Anuarul Muzeului Județean Suceava*, Suceava, V, 1978.
  170. Urechia, *Codex* – V. A. Urechia, *Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria II, tom. XVI, București, 1896.
  171. Vătășianu, *Contribuție* – Virgil Vătășianu, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din țările române*, în *Anuarul Institutului de Istorie*, vol. III, Cluj, 1960.
  172. Vătășianu, *Pictura* – Virgil Vătășianu, *Pictura murală din nordul Moldovei*, București, Ed. Meridiane, 1974.
  173. Veyne, *Au crezut*, Paul Veyne, *Au crezut grecii în miturile lor? Eseu despre imaginația constituantă*, (traducere de Bogdan Ghiu), București, Ed. Univers, 1996.
  174. Vișinescu, Lechințan – *Petreștii de Jos*, Valentin Vișinescu, Vasile Lechințan, *Petreștii de Jos. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2002.
  175. Vitale, *L'Estetica* – Salvatore Vitale, *L'Estetica dell'architettura*, Bari,

- 1928.
176. Vlăduțiu, *Etnografia* – Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, Ed. Științifică, 1973.
177. Voinea, Stoian, Dumitrașcu, *Monografia* – I. Voinea, M. Stoica, C. Dumitrașcu, *Monografia comunei rurale Merenii de Sus*, București, 1905.
178. Vuia, *Le village* – Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, București, 1937.
179. Vuia, *Studii* – Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Ed. Minerva, 1980.
180. Vuia, *Țara Hațegului* – Romulus Vuia, *Țara Hațegului*, în *Lucrările Institutului de Geografie din Cluj-Napoca*, II, 1924-1925, Cluj, 1926.
181. Vulcănescu, *Fenomenul* – Romulus Vulcănescu, *Fenomenul horal*, Craiova, Ed. Ramuri, 1944.
182. Zaharia, *Așezările* – N. Zaharia, Mircea Petrescu Dâmbovița, Em. Zaharia, *Așezările din Moldova, de la paleolitic până în prezent în secolul al XVIII-lea*, București, 1970.
183. Zevi, *Cum să înțelegem arhitectura* – Bruno Zevi, *Cum să înțelegem arhitectura. Studiu asupra interpretării arhitecturii ca spațiu*, București, Ed. Tehnică, 1969.